STAN ZUGRAVUL

Referent: acad. MARIUS PORUMB

Traducere în limba engleză: ADINA GOŞA

Foto: ELENA-DANIELA CUCUI
ANA DUMITRAN
MIHAI LAZĂR
SAVETA-FLORICA POP
IOAN-HARALAMBIE POPESCU
OVIDIU SAVU
VUKOVITS KOSZTA

ISBN 978-973-117-356-6

© Ana Dumitran

Finalizarea cercetării a fost posibilă prin proiectul *Ştiinţele socio-umaniste în contextul evoluţiei globalizate – dezvoltarea şi implementarea programului de studii şi cercetare postdoctorală*, cod contract: POSDRU/1.5/S/61104, proiect cofinanţat din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

ANA DUMITRAN

ELENA-DANIELA CUCUI
SAVETA-FLORICA POP
ELENA POPESCU

Stan Zugravul

Cuvânt înainte **de acad. MARIUS PORUMB**

Editura ALTIP
Alba Iulia, 2011

Sumar

Acad. **M**arius **P**orumb, ***Cuvânt înainte*** **7**

Repere biografice ……...……... **10**

Cronologia operei …… **25**

Abstract ……..……..….. **47**

Abrevieri bibliografice ……...…. **49**

Ilustrații ……...……. **53**

CUVÂNT ÎNAINTE

O viață de iconar şi muralist în Transilvania Secolului Luminilor, o sugestivă pagină din istoria artei româneşti

† Stan Zug(rav) i brat ego Iacov Zug(rav) sin popei Radul ot Răşinar, mesța sep(tembrie) 1, Leat 7270, este textul inscripției pictate într-o culoare sângerie chiar de mâna pictorului răşinărean, prezent în anul 1761 la Mănăstirea Argeşului, ctitoria marelui voievod Neagoe Basarab. Caligrafiată şi mărginită de un decor amintind de vigniete din vechile tipărituri liturgice, izvodul fiind poate chiar în *Cazania* marelui mitropolit Varlaam al Moldovei, inscripția de mai sus a fost pictată pe fațada sudică a bisericii argeşene, textul înveşnicind numele celor doi frați pictori: *Stan Zugrav şi fratele său Iacov Zugrav, fiii popii Radul din Răşinar, luna septembrie 1, Leat (de la Facerea Lumii) 7270 (1761)*.

În ambianța culturală românească din Transilvania, secolul al XVIII-lea a însemnat o adevărată explozie artistică, prin numărul mare de pictori care împodobesc cu frescă şi icoane bisericile românilor. Contactul perpetuu cu centrele culturale şi religioase ale Țării Româneşti, epoca de mare prestigiu care a fost domnia principelui Constantin Brâncoveanu, în care s-a format stilul artistic național ce îi poartă numele, intensa activitate a unor pictori transilvăneni la sudul Carpaților, toate acestea au contribuit la afirmarea unui deziderat major de unitate în credință şi de neam, fenomenul cultural artistic exprimând aceasta în forme specifice prin comuniune şi unitate stilistică.

Stan din Răşinari este unul din pictorii transilvăneni importanți ai acestui veac, care s-a format în directă legătură cu ambianța artistică din centrele culturale şi religioase de la sudul Carpaților. Un rol important în formarea artistică a celor doi frați din Răşinari l-a avut Grigore Ranite din Craiova, pictor cunoscut pentru activitatea sa în Oltenia, Transilvania şi Banat. Chiar dacă Stan din Răşinari a fost beneficiarul unei pregătiri şi instruiri artistice în atelierele unor prestigioşi pictori de factură post-brâncovenească, stilul său încadrându-se în acest curent de tradiție post-bizantină, puternica sa personalitate transpare în picturile murale sau în numeroasele sale icoane. Opera sa cunoaşte o mare răspândire în Mărginimea Sibiului şi în Şcheii Braşovului, în ținutul Orăştiei, pe valea Mure-

şului inferior, în Hunedoara şi Zarand, în părţile răsăritene ale Munţilor Apuseni, în Banat sau în Ţara Românească.

Începutul activităţii este marcat cronologic de posibila sa prezenţă ca ucenic în preajma unor zugravi ce decorează ctitorii oltene de la sudul Carpaţilor. Prima atestare certă ca pictor, în care alături de numele său apare atributul „Zugrav", este inscripţia din 1761 de la Mănăstirea Argeşului.

Stan Zugravul este unul din reprezentanţii de seamă ai centrului artistic de la Răşinari, făcând parte din cea de-a doua generaţie de pictori, fiind deosebit de activ, pe o amplă arie geografică. Stabilit la Orăştie, el rămâne un răşinărean prin naştere şi răşinărean prin stilul postbrâncovenesc transilvan al picturilor sale, dar şi prin statornicia în credinţa strămoşească. Continua legătură cu alţi pictori răşinăreni, coagularea în jurul pictorului răşinărean a unui grup de discipoli şi fondarea unor noi vetre artistice, care au continuat să propage stilul de tradiţie brâncovenească până în prima jumătate a secolului următor, sunt tot atâtea înfăptuiri ce premerg evoluţia artei spre modernitate.

Stan din Răşinari este cunoscut şi prin faptul că a fost posesorul unui caiet de modele de zugrăvie, publicat integral de curând, un caiet de schiţe şi gravuri de epocă adunate pentru a fi utilizate ca modele pentru pictura murală şi a icoanelor. Caietul de modele are o valoare documentară excepţională prin raritatea sa, asemenea documente fiind conservate în prezent în număr foarte redus. Aflat în patrimoniul Muzeului de Artă din Timişoara, caietul are următoarea însemnare pe fila 2v: *„Acest izvod iaste (a) lu Stan Zugr(avul). L(ea)t 7242 (1734)"*, ce are o importanţă deosebită pentru viaţa şi activitatea pictorului. Discuţiile şi interpretările acestei însemnări autografe au generat diverse ipoteze privind viaţa şi activitatea lui Stan din Răşinari, toţi autorii fiind de acord că însemnarea atestă proprietatea caietului de modele. Având în vedere cele mai vechi ştiri documentare şi primele picturi semnate de Stan, dar şi ultima lucrare cunoscută, din anul 1794, păstrată în patrimoniul Muzeului Naţional al Unirii din Alba Iulia, se poate aprecia că activitatea pictorului din Răşinari, stabilit la Orăştie, s-a desfăşurat de-a lungul a peste patru decenii, iar anul 1734 menţionat alături de numele său în caietul de modele este o dată importantă a biografiei sale, fiind foarte posibil anul naşterii artistului.

Prezenta monografie dedicată lui Stan din Răşinari este rezultatul unei atente cercetări a fenomenului artistic românesc din Transilvania, o

documentare efectuată cu devotament şi erudiție de dr. Ana Dumitran. Demersul său ştiințific s-a bucurat de sprijinul şi colaborarea prețioasă a colegelor Elena-Daniela Cucui de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, dr. Saveta-Florica Pop de la Muzeul Mitropoliei Clujului şi dr. Elena Popescu de la Muzeul Național Brukenthal din Sibiu.

Monografia datorată Anei Dumitran încearcă să reconstitue viața tumultuoasă a unui pictor înzestrat cu talent, deosebit de activ, Stan din Răşinari fiind una din personalităților artistice româneşti ale secolului al XVIII-lea care aparține, prin tradiție şi credință, lumii postbizantine, dar priveşte cu speranță spre luminile europene.

Acad. MARIUS PORUMB

REPERE BIOGRAFICE

„Mult păcătosul Stan Zugravul din Orăştie, fiul popii Radu din Răşinari" – după cum singur ni se prezintă în numeroasele semnături cu care şi-a marcat operele – se înscrie în pleiada de artişti originari din Răşinari prin intermediul cărora arta românească transilvăneană a atins, în secolul al XVIII-lea, adevărate culmi ale desăvârşirii. Numele cunoscute astăzi, precum Radu Zugravul, tandemul Popa Ivan şi Nistor Dascălul, Stan şi fratele său Iacov, fiii popii Radu din Răşinari, şi-au câştigat, în ultimele decenii, un binemeritat loc în istoria artei româneşti, creaţia lor fiind recuperată cu mult efort şi răbdare din colecţiile muzeelor şi patrimoniul bisericilor. Roadele strădaniei cercetătorilor au căpătat în timp tot mai multă consistenţă, nu doar în ceea ce priveşte numărul lucrărilor identificate, ci şi a informaţiilor biografice. Omul şi artistul ne întâmpină astăzi din ce în ce mai des împreună, completând în mod fericit lacunele cunoaşterii unui secol căruia nu întâmplător i s-a spus al Luminilor.

Deşi despre Stan Zugravul marile adevăruri au fost deja de multă vreme spuse, am considerat necesară această carte şi ca o completare a biografiei fratelui său Iacov, de curând publicată, şi ca o împlinire a cercetărilor personale, care întregesc o carieră artistică de excepţie şi o poveste de viaţă pe care arareori avem ocazia să o surprindem atât de detaliat printre trăitorii veacului al XVIII-lea. Cum în încercarea de schiţare a portretului lui Iacov Zugravul au fost discutate deja cadrul istoric şi atmosfera epocii[1], prezentarea aici a acestor coordonate va fi foarte rezumativă. Procedând astfel, nu intenţionăm izolarea protagonistului printr-o extragere forţată din lumea în care a trăit, ci dimpotrivă, o mai mare concentrare a atenţiei asupra sa, chiar dacă aceasta va reduce simţitor dimensiunile lucrării pe care i-o dedicăm.

***

Privind tabloul virtual al artiştilor români din veacul al XVIII-lea, descoperim că numele Stan apare destul de frecvent, astfel că este de neevitat un moment de ezitare înaintea indentificării celui care s-a recomandat ca fiul popii Radu din Răşinari şi fratele zugravului Iacov.

---

[1] Dumitran, Cucui, Mihu, Pop 2010, p. 1-36.

Eliminarea de pe listă începe cu semnatarul icoanei *Maicii Domnului cu Pruncul* ajunsă în colecțiile Muzeului Național de Artă al României din Bucureşti[2]. Nedatată şi cu proveniența necunoscută, piesa urmează îndeaproape modelele vehiculate de grupul de zugravi activi pe şantierele brâncoveneşti, fiind deci prea timpurie pentru a putea fi pusă în legătură cu Stan din Răşinari (***fig. 1***).

Un al doilea omonim uşor de înlăturat este semnatarul unui fragment de iconostas păstrat într-o colecție particulară din Elveția, executat la 1765 pentru o localitate transilvăneană necunoscută[3]. Pe acest zugrav, Marius Porumb îl asociază stilistic iconarilor din zona centrală a Transilvaniei[4].

Stan, cosemnatar în 1753, alături de zugravii Paul şi Iancu, al picturii bisericilor din Petroman şi Hodoni (județul Timiş)[5], ar fi putut candida şi el la identitatea răşinăreanului. Pictura a dispărut însă mai înainte ca o asemenea ipoteză să apuce să fie verificată[6].

Tot în Banat mai avem semnalat un Stan, la Banloc, unde ar fi lucrat în 1741, împreună cu Nedelcu Popovici[7], fiindu-i atribuite două icoane aflate astăzi în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe din Timişoara[8], şi la Ofsenița, unde a semnat o icoană şi uşile împărăteşti[9], păstrate la Vicariatul sârb din Timişoara. La o nouă cercetare s-a constatat că semnătura invocată apare doar pe uşi, dar nu pe suprafața pictată, ci pe cadrul de lemn, detaliu care a îndemnat-o pe Dorina Pârvulescu să afirme că Stan nu era, de fapt, zugrav, ci sculptor, pictura, atât a icoanelor de la Banloc cât şi a uşilor împărăteşti de la Ofsenița, fiind reatribuită şi ea lui Gheorghe Ranite[10].

Pentru Stan, cel de-al doilea semnatar, în 1758, alături de Ştefan, al unei icoane *Deisis* păstrată astăzi într-o colecție particulară bucureşteană (***fig. 2***), nu putem surprinde în ce a constat contribuția sa, chiar dacă pentru analiză mai dispunem de încă trei piese din patrimoniul Muzeului

---

[2] Inv. nr. 172 i. Semnătura, „iconopiseț Stan", a fost semnalată în *Inscripții Bucureşti*, p. 756.
[3] *Icônes* 1968, nr. 206; Nicolescu 1969, p. 524, 526.
[4] Porumb 1998, p. 383; Porumb 2003, p. 135.
[5] Mureşianu 1973, p. 76.
[6] Porumb 1998, p. 381-383.
[7] Mureşianu 1973, p. 34, nr. 15.
[8] *Ibidem*, p. 34, nr. 15, cu fig. 19, şi p. 40, nr. 100.
[9] *Ibidem*, p. 76.
[10] Pârvulescu 1996, p. 103-109; Pârvulescu 2001, p. 24; Pârvulescu 2003, p. 186.

Național de Artă al României[11], care pot fi puse pe seama aceleiaşi colaborări.

Un alt candidat la identitatea lui Stan din Răşinari este Stan Munteanu[12], cosemnatar, la 1752, împreună cu Matei Voileanu şi Irimie Săvăstreanu, al picturii bisericii din Sânpetru de Câmpie (județul Mureş)[13]. Monumentul a dispărut însă în 1953 fără să fi fost în prealabil studiat, iar în Răşinari conscripția fiscală pentru anii 1754-1755 reținea trei persoane cu acest nume, dar fără nici o referire la descendență, pentru a-l putea identifica pe vreunul cu fiul popii Radu[14]. Unul dintre aceştia sau, mai degrabă, un alt Stan Munteanu agita spiritele în favoarea mişcării antiunioniste a Popii Ioan din Aciliu, colaborând, în 1758, la organizarea soborului „ca de trei sute de oameni" desfăşurat în satul Deal, lângă Sebeş[15]. Marea frecvență a antroponimului Stan în epocă, precum şi a supranumelui Munteanu, a cărui purtare ar fi justificată în cazul protagonistului nostru de şederea o vreme în sudul Carpaților[16], lasă fără obiect tentativa de identificare a lui Stan din Răşinari cu Stan de la Sânpetru de Câmpie[17].

Tot atât de lipsită de sorți de izbândă este şi includerea în biografia răşinăreanului a preocupării pentru ilustrarea cărții manuscrise[18]. Ornamentele celor două codice indicate ca rod al unei asemenea strădanii[19] sunt atât de simple încât le putea face însuşi copistul, logofătul Ion Erneanul. Numele Stan, strecurat între brațele unui astfel de element decorativ, chiar dacă-l indică pe desenator, nu-l indică pe artistul care incontestabil a fost Stan din Răşinari. Gândul unei asemenea asocieri a

---

[11] Porumb 1998, p. 383, 405 (semnalate icoanele cu imaginea *Sfântului Nicolae*, *Soborul Arhanghelilor* şi *Deisis* – aceasta revenind între timp posesorului anterior). Cea de-a patra o reprezintă pe *Maica Domnului cu Pruncul* (inv. nr. i. 1633/ 84889).

[12] Cristache-Panait 1984, p. 77; Porumb 1998, p. 379; Porumb 2003, p. 48, 134.

[13] *Şematism 1900*, p. 476.

[14] *Tabella individualis*, nr. 86, 729, p. 1179.

[15] Dragomir 1930, p. 103.

[16] Cf. şi Porumb 2003, p. 48.

[17] Vezi şi Porumb 1998, p. 252, unde Stan Munteanu este văzut ca originar din Țara Românească, venit în Transilvania împreună cu Matei Voileanu, fiind luată în calcul şi posibilitatea identității sale cu Stan din Răşinari.

[18] Cristache-Panait 1984, p. 76.

[19] Ms. 4348 (copiat la 1749) şi Ms. 4335 (copiat la 1750), păstrate la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" din Cluj-Napoca.

putut fi sugerat de cadrul inscripției din 1761 de pe zidul bisericii lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeş, într-adevăr inspirat de ilustrația de carte, cu care, de altfel, toți zugravii timpului trebuie să fi fost permanent în contact.

***

Cu inscripția de la Curtea de Argeş (***fig. 3***) am ajuns, în sfârşit, la personajul care ne interesează şi la debutul său în zona de interes a cercetării ştiințifice, ea constituind temeiul primei sale semnalări în literatura istorică[20]. Textul ei, atât cât a putut fi descifrat cu certitudine: *† Stan zug[rav] i brat ego Iacov zug[rav], sin popei Radul ot Răşinar. Mesța sep[tembrie] 1, leat 7270* (= 1761). *Pământ şi cenuşe*, a fost de mai multe ori publicat, fiind însoțit de diverse considerații. În cea mai longevivă interpretare a prezenței inscripției pe latura de sud a absidei altarului, zugravii Stan şi Iacov sunt priviți ca autori ai unei reînnoiri a vechilor picturi[21], dar inscripția a fost interpretată şi ca „piatra de mormânt a unui zugrav"[22]. Cum „restaurări" ale picturii au mai avut loc, cea mai amplă fiind, probabil, intervenția din 1804, reținută de o pisanie ce vorbeşte de „zugrăveala aceştii biserici" care, „pe unde căzuse, din străbaterea ploilor prin zid când au fost acoperişul stricat, s-au prefăcut de iznoavă, iar pe unde era numai frecată, s-au spălat, preînnoindu-se cu văpsele preste tot"[23], o intervenție similară a celor doi răşinăreni rămâne posibilă ca ipoteză, dar o ipoteză imposibil de probat[24].

Fără a avea pretenția că încercăm să dezlegăm enigma, trebuie să luăm în calcul insolitul inscripției şi al amplasamentului său, astăzi greu accesibil din cauza soclului pe care a fost *reconstruită* biserica în 1875-1886, când André Lecomte du Noüy a demontat-o în totalitate, împreună cu clădirile mănăstireşti înconjurătoare. Într-o asemenea perspectivă, blo-

---

[20] Grigore Tocilescu, *Biserica episcopală a Mănăstirii Curtea de Argeş*, Bucureşti, 1887, p. 53, *apud* Porumb 2003, p. 46, nota 29.

[21] Meteş 1926-1928, p. 69 (preluare după Grigore Tocilescu şi I. Panțurescu); Brătulescu 1942, p. 23; Porumb 1977, p. 416, nota 34; Porumb 2003, p. 46.

[22] Ştefănescu 1981, p. 88, 127.

[23] Şerbănescu 1975, p. 12.

[24] Ceea ce Victor Brătulescu pusese pe seama răşinărenilor Stan şi Iacov (Brătulescu 1942, pl. XXVII-XXVIII, s-a dovedit a fi doar consecința lipsei de omogenitate a echipei meşterului de la 1526 (vezi http://www.cimec.ro/scripts/PCN/Clasate/detaliu.asp?k=A9A8DB45523A479B8B05A009ADC293FD).

curile de piatră pe care a fost pictat textul au putut avea o cu totul altă locație, fiind încastrate în zidul noii biserici doar ca o curiozitate. Din păcate, nici această ipoteză nu mai poate fi astăzi verificată şi tot atât de neproductivă s-a dovedit şi căutarea unei explicații a prezenței celor doi ardeleni la Curtea de Argeş din perspectiva dramaticelor evenimente care se derulau atunci în Transilvania, 1761 fiind anul răscoalei călugărului Sofronie şi al restaurării episcopatului ortodox. Aceste neputințe nu afectează însă câtuşi de puțin valoarea documentară a inscripției, care rămâne ce-a mai veche semnătură de acest tip a lui Stan, transformată cu timpul într-un adevărat pomelnic, fără de care nu am fi ştiut nimic despre descendența răşinăreană şi înrudirea sa cu Iacov.

Următorul pas deschizător de perspective asupra biografiei artistului a fost punerea în circuitul ştiințific a caietului de modele supranumit încă de la început al lui Stan Zugravul[25], datorită următoarei mențiuni, notată pe o filă cu reprezentarea *Maicii Domnului cu Pruncul*: „Acest izvod iaste [al] lui Stan Zugraf; leat 7242 [= 1734]"[26]. Asocierea între semnatarul respectivei declarații de proprietate şi Stan din Răşinari a fost posibilă datorită altei consemnări notate pe o xilogravură blăjeană din 1764: „Aceasta este tâmpla de la epi[scopia] Blajului, zugrăvită de dascălul Grigorie Hranite, 17[...]"[27]. Cuvântul-cheie, care i-a inspirat academicianului Marius Porumb gândul identității între posesor şi zugravul răşinărean, este apelativul „dascălul", asociat numelui celui pe care, în virtutea unor însemnări autobiografice atribuite lui Iacov din Răşinari, cercetătorul clujean îl considera nu doar maestrul acestuia din urmă, ci şi naşul său de cununie[28]. O asemenea intimitate justifică pe deplin concluzia că Stan a putut beneficia şi el de „atenta îndrumare a dascălului Grigore Ranite din Craiova"[29]. Un alt detaliu biografic extras de Marius Porumb din caietul de zugrăvie a fost anul naşterii artistului, 1734[30], interpretat anterior doar ca moment al alcătuirii grupajului de modele[31]. Bazându-se pe atestarea până în 1794, cu un deceniu mai mult față de ultima icoană semnată a fratelui său Iacov (Frunzeni, 1783), dar şi pe diferența similară a debutului activității,

[25] Popa 1969, p. 7; Podlipny 1970, p. 166.
[26] Ultima ediție la Pârvulescu 2008, p. 49; vezi şi Porumb 2003, p. 49, fig. 27.
[27] Ultima ediție la Pârvulescu 2008, p. 97.
[28] Porumb 2003, p. 46.
[29] *Ibidem*, p. 49.
[30] Porumb 1998, p. 378; Porumb 2003, p. 48.
[31] Podlipny 1970, p. 166.

Marius Porumb îl vede pe Stan ca fratele mai tânăr, plasarea naşterii sale în 1734 înscriindu-se astfel firesc în cronologia cunoscută.

Alt reper important în tabloul vieții artistului aşa cum a fost el reconstituit de Marius Porumb îl reprezintă întâlnirea sa cu logofătul Matei Voileanu, copist de manuscrise şi zugrav format în ambianța mănăstirii oltene Bistrița, semnatar, în 1752, împreună cu Irimie Săvăstreanu, al picturii de la Sânpetru de Câmpie, dar care, în 1746, colaborase şi cu Iacov din Răşinari la împodobirea bisericii azi dispărute de la Pata (județul Cluj)[32]. Matei Voileanu a avut însă o relație strânsă şi cu mănăstirea făgărăşeană a Drăguşului, localitatea de baştină a preotului Stan Manovici din Sânmihaiu Român (județul Timiş), unde acesta din urmă a fost conscris în 1767[33]. Atestat din 1768 în învecinatul Utvin, unde mai funcționa încă la 1776[34], acest Stan ar fi de fapt zugravul din Răşinari, noul apelativ fiind explicat prin moda sârbă a locului, ca un derivat din cel al părintelui, Man[35]. Noul nume al tatălui, *Radu Man*, a rezultat din combinarea celui din inscripția de la Curtea de Argeş din 1761, unde Stan şi Iacov sunt indicați ca fii ai popii *Radu*, cu deja amintitele însemnări autobiografice ale – pe atunci – diaculuiIacov, fiul popii *Man* din Răşinari, cel cununat la 1754 de „dascălul Grigorie Zugravul Ranitie"[36] şi sfințit preot în 1761[37].

Separarea identității zugravului Iacov, fiul popii Radu, de cea a autorului respectivelor însemnări, identificat ca fiul popii *Man Izdrailă*[38], atestat ca preot în Răşinari, sub numele „popa Iacob Isdrail", până în primii ani ai veacului al XVIII-lea[39], exclude patronimul Man şi posibilitatea ca artistul din Răşinari peregrin în Banat să fi fost numit Stan Manovici. Oricum, ipoteza identității între Stan Zugravul şi preotul Stan Manovici cel conscris la 11 iunie 1767 în Sânmihaiu Român trebuie abandonată măcar pentru faptul că cel din urmă era originar din Drăguş, nu din Răşinari, dar trebuie abandonată mai ales pentru că cel mai târziu la 1766 Stan rezida deja în Orăştie, după cum însuşi mărturiseşte printr-o semnătură notată în acel an pe o icoană păstrată astăzi în patrimoniul Muzeului de

[32] Porumb 1998, p. 455; Porumb 2003, p. 138.
[33] Suciu, Constantinescu 1980, p. 304.
[34] *Ibidem*, p. 368.
[35] Porumb 1998, p. 379; Porumb 2003, p. 48.
[36] Porumb 2003, p. 45; vezi şi Iorga 1906, p. 155.
[37] Iorga 1902, p. 89; Dragomir 1930, p. 292; Porumb 2003, p. 46.
[38] Dumitran, Cucui 2007-2008, p. 139-146.
[39] Cioran 1940, p. 334; Cioran 1955, p. 122.

Etnografie şi Artă Populară din Orăştie[40]. Nefiind probată prin nici o altă informaţie, cariera clericală a zugravului iese şi ea din discuţie.

Cât priveşte stabilirea naşterii lui Stan în anul 1734, nu credem că menţionarea acelei date a putut avea alt rost decât reţinerea momentului în care a fost notată însemnarea de proprietate asupra izvodului, care poate nici nu-l are ca autor pe Stan, diversitatea materialului ilustrativ intrat în componenţa caietului lăsând deschisă ipoteza ca unele dintre desene să fi fost achiziţionate sau obţinute la schimb. Într-o asemenea perspectivă, semnatarul era deci o persoană adultă, dar identificatea sa cu Stan din Răşinari rămâne ipoteza cea mai probabilă dintre toate opţiunile permise de tabloul artiştilor omonimi ai timpului.

Un grup compact de semnături datate între 1732-1734, localizate toate în judeţul Gorj, la Tismana, Vădeni şi Glogova, pare să ofere o pistă utilă acestui demers, fiind vorba de o adevărată echipă, colaboratori şi ucenici deopotrivă, ce gravitează în jurul pictorului craiovean Grigore Ranite. Astfel, dacă la Tismana nu mai poate fi citită integral pisania în zona unde au fost notate numele zugravilor, fiind vizibile doar cele ale lui „Ranite, Gligorie, Ghiorghie, Tudor", tentativele de reabilitare a picturii au scos la iveală un Stan discret semnat în glafurile ferestrelor[41], semn poate că ucenicia sa era încă la început. La Vădeni, unul dintre ucenici, Ion, primeşte dreptul de a se alătura zugravilor „Ranite, Grigorie, Gheorghie, Vasilie" în pisania de la proscomidiar, dar alţi doi, „Nicolea ucenic" şi „Stan ucenic", şi-au putut pune semnătura doar pe un perete vecin şi parcă pe ascuns, cum tot ascunsă între faldurile draperiilor de pe peretele nordic al navei este o a doua semnătură a lui Stan (***fig. 4-5***). Setea sa de afirmare a fost, se pare, satisfăcută la Glogova, unde, de această dată în calitate de zugrav, el încheie lungul şir de nume al ostenitorilor cu pictura: „Diniu, Vasilie, Grigorie, Ştefan, Gheorghie, Şărban, Stanu"[42].

Desigur, a extrage contribuţia lui Stan dintr-o asemenea combinaţie este imposibil, de aceea identificarea acestui ucenic al Raniţilor cu fiul popii Radu ar rămâne şi ea la stadiul de ipoteză posibilă sau în cel mai

---

[40] Inv. nr. 2476. Nu rezistă nici ipoteza identităţii între preotul Stan Manovici de la Sânmihaiu Român şi omonimul său de la Utvin, deoarece acesta din urmă şi-a obţinut hirotonirea la 1 octombrie 1768, deci la mai bine de un an după înregistrarea ca preot în funcţie a celui dintâi (Suciu, Constantinescu 1980, p. 304, 368; vezi şi Pârvulescu 2008, p. 10, nota 25).

[41] Cf. Procopie 2006, p. 217.

[42] *Apud* Creţeanu 1956, p. 365.

bun caz probabilă dacă în sprijinul nostru nu ar veni cuvintele înşirate la 1764 pe xilogravura inserată în caietul de modele amintit anterior. Rostul acesteia, de a promova imaginea iconostasului din capela episcopală de la Blaj, mai precis minunea lăcrimării săvârşită de icoana Maicii Domnului[43], nu a fost considerat deplin câtă vreme din legenda însoţitoare lipsea numele celui care o pictase: „dascălul Grigorie Hranite". Indicarea sa cu atributul de „dascăl" dă o notă personală mesajului, sugerând deopotrivă intimitate, afecţiune şi reverenţă.

Considerarea lacrimilor Fecioarei ca un prilej de duioase aduceri aminte nu este singura presupunere cu care poate fi umplută perioada cuprinsă între 1734 şi 1760, acesta din urmă fiind anul de când datează prima lucrare semnată „De robul lui Dumnezeu Stan zugrav", o icoană *Deisis cu sfinţi* de la Mănăstirea Radu-vodă, păstrată astăzi în patrimoniul Muzeului Naţional de Artă al României (***fig. 6***)[44]. Asocierile între Stan din Răşinari şi Stan Munteanu cel din 1752 de la Sânpetru de Câmpie, respectiv Stan din echipa care, la 1753, zugrăvea biserica de la Şerbăneşti (judeţul Vâlcea)[45] e posibil să fie corecte, chiar dacă nu mai pot fi demonstrate. Cu siguranţă la un moment dat, după un traseu pe care nu-l mai putem reconstitui, artistul nostru s-a întors la sudul Carpaţilor, după cum o dovedesc icoana *Deisis cu sfinţi* acum semnalată şi inscripţia de pe zidul bisericii lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeş, discutată în paginile precedente.

Atât cât ne este cunoscut[46], itinerariul fraţilor Grigore şi Gheorghe Ranite de după zugrăvirea bisericii de la Glogova nu pare să mai aibă tangenţe cu cel al lui Stan. Peregrinarea în sudul Carpaţilor pare să se încheie şi ea în anul 1761, după momentul Curtea de Argeş, ulterior acestei date toate informaţiile păstrate localizându-l pe Stan în Transilvania. Un prim popas s-a dorit a fi la biserica de lemn de la Pianu de Sus (judeţul Alba), pictată în acelaşi an 1761. Atribuită iniţial chiar lui Stan şi unui presupus frate Filip, rezultat dintr-o lectură deficitară a semnăturii

---

[43] *Tabulatum Sanctuarii Capellae, seu Templi Episcopalis, in quo Icon B(eatae) V(irginis) Mariae sub obitu Petri Pauli Aaron Episcopi Fogarasiensis Graeci ritus Unitorum sudare, et lachrymari visa est anno 1764. Balásfalvae in Transylvania. Bal(ás)falvae sculp(sit). Szando* (*apud* Tatai-Baltă 1995, p. 77-78).

[44] Inv. nr. 818 i.

[45] Creţeanu 1980, p. 92, 95; Porumb 1998, p. 380.

[46] Porumb 1998, p. 317-320.

lăsate de Stan pe epitaful bisericii de la Acmariu (județul Alba)[47], pictura de la Pianu de Sus este mult mai probabil opera fratelui său Iacov[48]. Deoarece atribuirea icoanelor din învecinatul Strungari, datate 1762, nu mai poate fi verificată[49], nu mai dispunem, practic, de nici o mărturie a prezenței sale în zonă.

Tot acoperite de tăcere au rămas contextul şi momentul stabilirii lui Stan în Orăştie, localitate pe care şi-a asociat-o constant numelui începând cel mai târziu din 1766[50], când e evident că rezidența sa acolo avea deja o oarecare vechime. După atâția ani de peregrinare, alegerea unui loc care să poată fi numit „acasă" incită în cel mai înalt grad interesul cercetătorului, obligând la căutarea unei motivații. De remarcat că singurul reper de acest tip anterior anului 1766 îl recomandă pe Stan doar ca fiu al unui preot din Răşinari, nu ca locuitor el însuşi acolo. Listele de contribuabili cunoscute[51] nici nu ne permit concluzia că el sau alți membri ai familiei sale ar fi deținut o gospodărie în Răşinari, deşi relațiile nu au fost cu totul rupte, după cum dovedesc iconițele zugrăvite la comanda unor răşinăreni[52]. Şi totuşi pare de necrezut să nu fi existat un loc unde artistul să revină periodic, măcar iarna, când activitatea intra într-o oarecare lâncezeală, limitându-se la execuția icoanelor contractate în cadrul unor comenzi mai largi, de zugrăvire în întregime a lăcaşurilor de închinare. O viață mereu pe drumuri până la o vârstă care ajunsese să însumeze aproape o jumătate de veac ar fi o imagine extrem de tristă şi înduioşătoare, însă destul de obişnuită în epocă. Stabilirea în Orăştie pentru întemeierea unei familii ar fi explicația cea mai la îndemână, dar numele soției, Ilinca, apare alături de al său abia din 1771[53], în vreme ce mențiunea

[47] Cristache-Panait 1987, p. 107.

[48] Vezi Dumitran, Cucui, Mihu, Pop 2010, p. 67.

[49] Semnalate la Hărdălău 1981, p. 412, locația lor actuală este necunoscută.

[50] „Stan Zug[rav], 1766, ot Orăştie" – semnătură pe spatele unei icoane cu proveniența necunoscută, aflată în patrimoniul Muzeului de Etnografie şi Artă Populară din Orăştie, inv. nr. 2476.

[51] *Tabella ad conscriptionem Sedis Cibiniensis signanter pagi Reschinar deserviens, 1750* (MOL, rola 47376); *Tabella individualis praestanda contributionis pro anno militari 1754/5, pagi Resinar in Sede Saxonicali Cibiniensi existentis et ad emporium primae classis Cibiniense eiusque plagam primam spectantis* (registru păstrat la muzeul bisericesc din Răşinari).

[52] Două păstrate în colecția Mitropoliei din Sibiu, una în colecția Muzeului Brukenthal, probabil şi cea ajunsă la Muzeul bisericesc din Szentendre (***fig. 13***).

[53] În semnătura de pe epitaful de la Acmariu.

filiației, „sin popii Radu", este aproape nelipsită din semnăturile de după 1769, de la o vreme asociindu-se şi numele mamei, Ana, iar numele fratelui Iacov este şi el amintit cu destul de mare frecvență[54]. S-ar deduce astfel că între stabilirea la Orăştie şi însoțirea cu Ilinca s-au mai scurs câțiva ani, dar e la fel de posibil să nu existe nici o legătură între momentul primei mențiuni în pisanii a soției şi cel al căsătoriei. Oricum, ceea ce pare sigur e data foarte târzie a întemeierii familiei (dacă nu cumva e vorba de o recăsătorire) şi mai ales afecțiunea care l-a legat de Ilinca, deconspirată de semnăturile-pomelnic.

Din 1774[55] numelor deja cunoscute li se adaugă şi cel al fiicei, Ana/Anița, singurul copil sau, poate mai corect spus, singurul care a supraviețuit[56]. La 1794 Anița era deja căsătorită cu unul dintre ucenicii tatălui său, Ioan[57], pe care îl găsim în compania maestrului încă de prin 1782[58]. Soțul ei a menționat-o şi el în pisanii, cel puțin o vreme[59], la fel cum făcuse anterior iubitorul părinte.

Insolitul şi consecvența cu care au fost asociate semnăturii numele celor două femei au ridicat problema implicării lor în procesul artistic, în calitate de zugrăvițe, afecțiunea de soț şi tată nefiind, parcă, o explicație suficientă. În partea finală, astăzi ştearsă, a inscripției troiței de lângă biserica din Sibiel, pictată la 1817 de Vasile Munteanu din Sălişte, cel mai

---

[54] 1769 (Gura Râului), 1771 (Acmariu), 1772 (Birtin), 1775 (Trestia), 1776 (Chimindia), 1779 (Sibiel), 1781 (Mesentea), 1782 (Pricaz) şi 1793 (Beriu).

[55] Izvoru Ampoiului, icoana *Iisus Pantocrator*, colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 628.

[56] Repetarea numelui, în inscripțiile de pe icoanele de la Chimindia, executate în 1776, lasă loc presupunerii că cei doi au mai avut o fetiță, decedată la o vârstă fragedă, cea de-a doua fetiță fiind botezată cu acelaşi nume. Alți copii care nu au supraviețuit pot fi Andrei şi Măriuța, nume cu care zugravul încheie pomelnicul familiei sale în versiunea din 1781 de la proscomidiarul bisericii din Mesentea.

[57] Semnăturile de pe o icoană-prăznicar cu proveniența necunoscută, păstrată la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia (inv. nr. Et. 10755), indică cele două familii de zugravi: „Stan Zug[rav], Ilinca", „Ioan Zug[rav], Anița".

[58] Numele Ioan apare alături de cele notate în încăperea de la baza turnului bisericii din Mesentea, printre elementele de decor vegetal ale imaginii cu *Straşnica moarte*.

[59] Fresca exterioară de la Fântânele (județul Sibiu) a fost executată în 1795 de doi dintre ucenicii lui Stan, ginerele său Ioan şi Vasile Munteanu din Sălişte, care îşi semnează lucrarea punând alături şi numele soțiilor: „Ioan Zugrav, Anița, 1795. Vasilie 1795, Mărie, 22 septem[brie]" (*apud* Porumb 1998, p. 85).

talentat ucenic al lui Stan şi colaborator apropiat al ginerelui său, a putut fi cândva citit şi numele „Ana Zugrăvița“[60]. În lipsa unei identități certe, identificarea ei cu fiica lui Stan nu trebuie în nici un caz exclusă.

De asemenea, dacă invocarea numelui popii Radu şi al preotesei Ana se poate interpreta ca o raportare reverențioasă la memoria părinților săi, pentru includerea în pomelnic a lui Iacov nu este suficientă doar afecțiunea fraternă, deoarece Iacov nu a fost singurul frate[61]. Nici destinul comun, ca zugravi, nu oferă suficientă motivație acestei preferințe, câtă vreme ne-am aştepta să regăsim un comportament similar la cei doi frați. Or, doar Stan îl asociază pe Iacov travaliului său artistic, provocând uneori confuzii, cum se întâmplă cu icoana *Maicii Domnului cu Pruncul* de la Gura Râului (județul Sibiu), semnată „Stan Zug[rav], brat ego Iacov. Dumnezeu să-i erte. 1769, ghen[arie] 10, în Orăştie“, ca şi cum ambii zugravi ar fi contribuit la execuția ei. Tot aşa la Acmariu (județul Alba)[62] şi Trestia (județul Hunedoara)[63], pentru a invoca doar situațiile în care cele două nume au fost scrise pe fața pieselor, după o prealabilă şi aparent motivată extragere a lor din şirul atât de frecvent notat pe spatele icoanelor. Să fie totuşi vorba de o reală colaborare a lui Iacov, doar că lucrările sale nu au supraviețuit? Un asemenea gând ne încearcă în cazul Acmariului, unde iconostasul, astăzi dispărut, a servit ca analogie pentru atribuirea lui Stan a picturii murale de la Pianu de Sus[64], reatribuită recent lui Iacov[65]. Similitudinile lor, dacă au fost corect observate[66], ar susține colaborarea celor doi frați la împodobirea bisericii de la Acmariu, aşa cum icoana *Sfântului Nicolae* de la Mesentea (județul Alba), atribuibilă lui Iacov[67], mărturiseşte despre popasul acolo al artistului, poate chiar în răstimpul când fratele său a executat pictura murală (1781-1782). Menționăm

[60] Porumb 1998, p. 366.

[61] Un alt frate, Marin, este surprins de urbariul domeniului Blaj din 1747 locuind împreună cu familia lui Iacov la Ciufud (BAR-CN, Ms. lat. 372, p. 116-117).

[62] Epitaf semnat „1771 (cu slove) Stan Zugrav i brat ego Iacov, sin popi[i] Radu, Ilinca, Dumnezeu să-i erte. Toma. 1771 (cu cifre)“.

[63] Icoana *Buna Vestire*, semnată „Stan Zugrav; Iacov Zugrav“.

[64] Cristache-Panait 1987, p. 107.

[65] Dumitran, Cucui, Mihu, Pop 2010, p. 67.

[66] Lipsa de încredere este sporită de descoperirea în arhiva Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia a unei fotografii cu uşile acestui iconostas, care au fost neîndoielnic pictate de Simon din Bălgrad.

[67] Pentru imaginea ei vezi Dumitran, Cucui 2008/c, p. 140.

narea lui Iacov în pomelnicul de la proscomidiarul acestei biserici primeşte, astfel, conotaţia profesională pe care nu o mai putem surprinde în niciunul din celelalte cazuri.

La fel ca şi alegerea reşedinţei, preferinţa lui Stan pentru Iacov rămâne în continuare enigmatică. Indiferent care va fi fost însă motivul stabilirii sale în prosperul târg al Orăştiei, este o certitudine faptul că şi-a câştigat curând faimă în împrejurimi, angajamentele ulterioare concentrându-se cu deosebire în arealul actualului judeţ Hunedoara şi în câteva sate sibiene uşor accesibile de aici „peste plai".

Stan nu a fost doar un artist iscusit, ci şi un foarte respectat dascăl de zugravi, după cum o dovedeşte originarea în arta sa a creaţiei câtorva artişti care i-au perpetuat aproape cu evlavie modelele, lăsându-le, la rândul lor, moştenire generaţiilor următoare. Printre primii ucenici, într-o relativă ordine cronologică, trebuie să se fi aflat viitorul ginere, **Ioan**, cu care îl vedem făcând echipă la Mesentea (1782)[68], Deal (1789)[69] – unde numele său apare sub forma „Ianăş Covaci"[70] (***fig. 51***) –, apoi la Cristian (1790)[71], Laz (1791)[72], Beriu (1793)[73], ultima lucrare cunoscută a lui Stan, o icoană-prăznicar din 1794, fiind şi ea semnată împreună, cei doi alăturându-şi şi numele soţiilor, Ilinca şi Aniţa[74]. O icoană a *Maicii Domnului cu Pruncul* păstrată în colecţiile muzeului din Şcheii Braşovului[75] (***fig. 52***), dincolo de linia desenului, care urmează îndeaproape şablonul demult cunoscut, impresionează şi prin inscripţia de pe spate, al cărei text sună ca un refren de asemenea îndelung repetat: „Ioan Zugrav din Orăştie. Dumnezeu să-l erte cu tot neamul lui. Anul 1792 [cu cifre şi slove], 10 maiu. Popa Ioan, paroh în sat Şugag". Cea mai târzie atestare pe care o cunoaştem este din anul 1814, când „Ion Zug[rav]" semna pictura troiţei

---

[68] Numele său apare strecurat printre elementele de decor vegetal ale imaginii cu *Straşnica moarte* din încăperea de la baza turnului.

[69] Fleşer, Rustoiu, Dumitran 2005, p. 38.

[70] Nu trebuie exclusă nici eventualitatea ca semnatarul să fie un alt zugrav.

[71] Porumb 1995, p. 67; Porumb 1998, p. 381.

[72] Hărdălău 1978, p. 498-501, fig. 3a-b; Hărdălău 1981, p. 399, nota 21; Hărdălău 1983/b, p. 383, fig. 1; Porumb 1998, p. 381.

[73] Icoana *Iisus Pantocrator*: „1793. Stan Zug[rav], Ioan Zug[rav], erei Radu, ereiţa Ana, Iacov, Ilinca, Aniţa. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lor. Martie, 15 zile"; Protopopiatul Ortodox Orăştie, inv. nr. 2512.

[74] Muzeul Naţional al Unirii din Alba Iulia, inv. nr. Et. 10755.

[75] Inv. nr. 162.

„de la Gura Utii“ din Sibiel[76].

Un alt discipol al maestrului de la Orăştie trebuie să fi fost **Ioan din Poiana**, localitatea hunedoreană aparţinând comunei Balşa. Lucrările sale de la Petrila-Câmpa (jud. Hunedoara), din 1803[77] (***fig. 53***), şi de la Apoldu de Jos (jud. Sibiu), din 1820[78], dovedesc cu prisosinţă că a învăţat meşteşugul de la Stan, ale cărui izvoade sunt reproduse cu fidelitate.

Cel mai talentat zugrav format în şcoala sa a fost **Vasile Munteanu** din Sălişte a Sibiului (**fig. 54**), prin intermediul căruia înrâuririle stilistice ale lui Stan au devenit caracteristicile unui alt centru de pictură, ce va grupa îndeosebi artişti recrutaţi din satele învecinate[79], precum Savu din Poiana Sibiului – la rândul său întemeietorul centrului de zugrăvie din Laz (judeţul Alba)[80] –, Nicolae Oancea din Vale[81], Oprea Zugrav, pe care îl cunoaştem doar prin intermediul unei icoane provenite de la Răşinari[82], apoi Florian Munteanu, o posibilă rudă, împreună cu care Vasile semna, la 1812, pictura exterioară a bisericii sălişteane „din Grui“[83]. Toţi aceştia, poate şi alţii, sunt atât de vizibil tributari modelelor lui Stan încât, în special pentru cei a căror activitate a început înainte de sfârşitul secolului al XVIII-lea, este de bănuit chiar o relaţie directă cu maestrul din Orăştie, nu doar una intermediată de Vasile Munteanu.

Supravieţuind prin opera ucenicilor, longevitatea artei lui Stan este mai mult decât remarcabilă, iar explicaţiile unei asemenea performanţe nu pot rămâne între limitele meşteşugului, ci trebuie să aibă legătură în primul rând cu calitatea umană a dascălului, pe care ne-au deconspirat-o deja semnăturile sale pomelnic. Însă, pe lângă această fidelitate nedisimulată faţă de modelele pe care au exersat pentru a căpăta dexteritate, forma

---

[76] Porumb 1998, p. 85, *sub voce* Coman, Ioan. Personal, nu am întâlnit nici o lucrare semnată astfel.

[77] *Iisus Pantocrator*, *Sfântul Nicolae* şi *Înălţarea Domnului*, colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie, inv. nr. 2113, 2115, 2116.

[78] Icoane împărăteşti (*Maica Domnului cu Pruncul*, *Deisis*, *Sfântul Nicolae* şi *Buna Vestire*), păstrate în colecţia Mitropoliei din Sibiu.

[79] Pentru descinderea şcolii de la Sălişte din opera lui Stan vezi Porumb 1998, p. 352, Porumb 2003, p. 50.

[80] Pentru opera sa vezi Rustoiu 2007, *passim*.

[81] O icoană a sa, un prăznicar semnat şi datat 1833, se păstrează în biserica de lemn din Poiana Sibiului.

[82] Un prăznicar semnat, nedatat, păstrat în colecţia Mitropoliei din Sibiu.

[83] Porumb 1998, p. 252, 352.

supremă a recunoştinţei discipolilor credem că poate fi surprinsă în biserica din Cărpiniş (judeţul Alba), unde, la 1805, Vasile Munteanu executa pictura murală a naosului[84]. Aici, reprezentarea Sfântului Luca (***fig. 55***) nu se rezumă la cea în mod obişnuit redată pe pandantivi, a scriitorului Evangheliei, ci este dublată cu ipostaza artistului pictând icoana Maicii Domnului. Nu acesta este însă aspectul cel mai surprinzător, ci izul de autentic pe care îl degajă ambientul atelierului de zugrăvie al Evanghelistului. În ciuda cadrului arhitectonic baroc, fiecare detaliu îşi vădeşte atât de bine rostul încât dă impresia de imagine autentică, a atelierului propriu sau – de ce nu? – a celui în care deprinsese meşteşugul. Până şi chipul Maicii respectă stereotipiile cu care ne-a obişnuit Stan. Desigur, figura lui Luca e una din repertoriul altfel destul de limitat al artistului, iar ca portret e stângace, şi pentru că la acea dată el nu mai putea fi executat decât din memorie, dar mai ales pentru că arta românească a epocii nu era încă preocupată de asemenea finețuri. Ca intenție însă – dacă presupunerea noastră este corectă ! – gestul lui Vasile Munteanu de a-şi imortaliza astfel maestrul este unul exemplar şi cu totul inedit în peisajul artistic românesc al epocii.

***

Experiența de viață a lui Stan Zugravul a început în Răşinari cândva prin deceniile doi-trei ale veacului al XVIII-lea şi s-a încheiat cel mai probabil în Orăştie, ulterior datei de 7 aprilie 1794. Debutul, mai puțin clar şi foarte puțin ilustrabil, şi l-a făcut în echipa lui Grigore Ranite angajată la Tismana, Vădeni şi Glogova, pe care le putem considera printre cele mai importante şantiere din perioada stăpânirii austriece în Oltenia, finanțate de influenta familie a Glogovenilor. Următoarele două decenii şi jumătate din viața şi activitatea sa sunt impenetrabile, chiar şi speculațiile fiind viciate de dispariția lucrărilor în care se presupune că a fost implicat. Îl regăsim, apoi, tot la sudul Carpaților, unde este atestat cu certitudine în 1760-1761, după care a revenit în Transilvania, stabilindu-se la Orăştie. Nu am identificat nimic care să-i lege destinul de Banat, dar aceasta nu exclude deplasarea sa acolo, în compania fraților Ranite sau a zugravilor Nedelcu şi Şerban Popovici sau chiar pe cont propriu, câtă vreme ştim atât de puțin despre absolut oricare subiect din istoria acelor timpuri, iar

[84] Fleşer, Rustoiu, Dumitran 2005, p. 22.

biografiile pot fi surprinse doar prin câteva instantanee. Pentru artişti, de fapt, aproape singurele documente sunt creaţiile lor, păstrate într-o proporţie infimă şi după reguli care sfidează haoticul. Din acest punct de vedere, Stan este unul dintre puţinii norocoşi a căror operă poate fi cunoscută pe un interval de timp ce acoperă aproape întreaga carieră.

În profilul său psihologic, modestia pare să fi jucat un rol destul de minor, încă de la început manifestând o adevărată sete de a-şi vedea numele imprimat pe rezultatele ostenelii, chiar dacă aceasta a constat doar în execuţia draperiilor sau a unor borduri. Impetuozitatea afirmării a fost însă asociată cu o afinitate specială faţă de o parte din membrii familiei sale şi putem spune că numai datorită acestei nevoi de a-i încredinţa periodic pe aceştia pazei lui Dumnezeu cunoaştem astăzi descendenţa unuia dintre cei mai importanţi pictori români ai secolului al XVIII-lea (l-am numit aici pe fratele său Iacov). Tot datorită semnăturilor sale în care sunt menţionate numele şi profesia tatălui, popa Radu, putem spune cu certitudine că nu există nici o relaţie de rudenie între fiii acestuia şi „Radu Zugravul ot Răşinar", semnatarul de la 17[...][85] al unei icoane a *Maicii Domnului cu Pruncul* de o reală calitate artistică, din păcate singura sa operă cunoscută[86]. La cât de atent s-a recomandat Stan încă de la începutul carierei sale, este de necrezut că ar fi omis să menţioneze că este fiu de zugrav[87], dacă aceasta ar fi fost realitatea.

Contribuţia lui Stan la devenirea artistică a bisericilor româneşti din Ardeal nu se rezumă doar la propria sa creaţie, care a excelat doar arareori prin strălucire, deşi talent a avut din belşug. Ea constă în special în moştenirea pe care a lăsat-o, prin grupul de la Sălişte şi, mai ales, prin cel din Laz, acelui segment al artei care a rămas ataşat tradiţiei. După cum foarte corect a observat academicianul Marius Porumb[88], modelele lui Stan, reproduse până târziu în secolul al XIX-lea, reprezintă legătura directă între arta autentic brâncovenească şi derivaţiile sale de factură populară, colportate tot mai frecvent prin intermediul picturii pe sticlă.

---

[85] Slovele-cifre pentru indicarea zecilor şi unităţilor s-au şters.

[86] Abou Adal 1997, p. 298-299; Cândea 1998, p. 316, nr. 10, cu ilustraţia la p. XII.

[87] Cum îl credea Vasile Drăguţ, vorbind despre fraţii „Stan şi Filip (fiii popii Radu, el însuşi cunoscut ca zugrav)" (Drăguţ 1987, p. 23). Menţiunea lui Vasile Drăguţ nu are nici o legătură cu Radu Zugravul din Răşinari, care nu i-a fost cunoscut istoricului de artă.

[88] Porumb 1998, p. 352; Porumb 2003, p. 50.

CRONOLOGIA OPEREI

1755

proveniență necunoscută

1) ***Maica Domnului cu Pruncul***
icoană pe lemn
„1755 februarie 6. Stan (?)“
locația actuală necunoscută
Drăghiceanu 1913, p. 32, nr. 234[1]

1759-1760

Mănăstirea Radu-vodă (Bucureşti)

2) ***Deisis cu sfinți*** (***fig. 6***)
icoană; tempera pe lemn; 97 x 70,5 cm
„De robul lui Dumnezeu Stan zugrav, m[...] u[...], leat 7268“
colecția Muzeului Național de Artă al României, Bucureşti, inv. nr. 818 i
Inscripții Bucureşti, p. 747

1761

Curtea de Argeş (jud. Vâlcea)

3) **inscripție** (***fig. 3***)
„† Stan zug[rav] i brat ego Iacov zug[rav], sin popei Radul ot Răşinar. Mesța sep[tembrie] 1, leat 7270“ – pe fațada sudică, la exterior (***fig. 3***)

---

[1] Identificarea semnatarului cu Stan din Răşinari este doar o ipoteză bazată pe comentariul ce însoțeşte descrierea icoanei: „Maica Domnului. Cu copilul pe brațe. Bust. Scenă centrală înconjurată de scene mai mici ce o încadrează: pe o latură: Sf. Niculae, Sf. Troiță, Sf. Hrisofor [*sic !*]; pe alta: Sf. Gheorghe, Sf. Împărați, Sf. Dimitrie; pe alta: Sf. Athanasie, etc.; în latura de sus: Sf. Grigorie, Hrisostomul, Vasilie, Sf. Troiță, Soborul arhanghelilor. Tempera pe lemn, 0,80 m x 0,61 m. S[ala] IV, peretele din stânga intrării. Frumoasă factură din epoca de tranziție între bizantinism şi realism“, precum şi pe comparația cu icoana similară din colecția Muzeului Brukenthal, pentru care vezi mai jos, nr. 101.

biserica lui Neagoe Basarab
Porumb 2003, p. 46, cu bibliografia anterioară

1762

Strungari (com. Pianu, jud. Alba)

4) **icoane**; atribuire
locația actuală necunoscută
Hărdălău 1981, p. 412; Porumb 1998, p. 380, 391

1766

proveniență necunoscută

5) ***Iisus Hristos***
icoană; tempera pe lemn; 49 x 39,5 cm
„Stan Zug[rav], 1766, ot Orăştie" – pe spate
colecția Muzeului de Etnografie şi Artă Populară, Orăştie, inv. nr. 2476

1767

Schitul Afteia (com. Sălişte, jud. Alba)

6) ***Maica Domnului cu Pruncul***
icoană; tempera pe lemn; 68 x 49 cm
„Stan Zug[rav], 1767" – pe spate
colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 496
Oana 1979,p. 151, nota 6; Hărdălău 1981, p. 399, 408, 412; Hărdălău 1983/a, p. 59; Porumb 1998, p. 380

7) ***Adormirea Maicii Domnului*** (***fig. 7***)
icoană; tempera pe lemn; 67 x 49,5 cm
„Stan Zug[rav] ot Orăştie, 1767; Plăişor. Stan, Dumnezeu să-l ierte" – pe spate
colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 495
Oana 1979,p. 151, nota 6; Hărdălău 1981, p. 399, 408, 412; Hărdălău 1983/a, p. 59; Porumb 1998, p. 380

Braşov

8) ***Judecata de apoi***
icoană; tempera pe lemn; 63 x 51 cm

„1767" – în partea inferioară, central, şi pe spatele icoanei; „Stan Zug[rav]" – în colțul inferior stâng
provenienţa: biserica „de pe Tocile", conform unei etichete lipite pe spatele icoanei[2]
Muzeul bisericii „Sf. Nicolae" din Şcheii Braşovului
Efremov 1965-1966, p. 23, nr. 21; Efremov 1966, p. 33; Efremov 1967, p. 282; Porumb 1972, p. 574, 584, fig. 8; Porumb 1998, p. 380; Efremov 2003, p. 138, il. 205-206, p. 223-224, cat. 142

9) ***Duminica orbului***
icoană; tempera pe lemn; 48 x 35 cm
„Făcut-am [...] 7275" – pe spatele icoanei (*apud* Porumb 1972, p. 574)
provenienţa: Muzeul bisericii „Sf. Nicolae" din Şcheii Braşovului
colecţia Mitropoliei Ardealului, Sibiu
Efremov 1966, p. 34 (considerată ca datând de la începutul secolului XVIII); Porumb 1972, p. 574 („meşterul este desigur localnic"); Porumb 1998, p. 380 (atribuire Stan din Răşinari); Porumb 2003, p. 38 (atribuire Stan din Răşinari)

10) ***Duminica slăbănogului***
icoană; tempera pe lemn; 48 x 34 cm
„Făcutu-s-au cu cheltuiala dumnealui jupânului Pătru H[...]su, leat 7275[3]" – pe spatele icoanei
Muzeul bisericii „Sf. Nicolae" din Şcheii Braşovului
Efremov 1966, p. 34 (considerată ca datând de la începutul secolului XVIII); Porumb 1972, p. 574 („meşterul este desigur localnic"); Porumb 1998, p. 380 (atribuire Stan din Răşinari); Porumb 2003, p. 38 şi il. 92 (atribuire Stan din Răşinari)

11) ***Duminica samarinencii***
icoană; tempera pe lemn; 48 x 36 cm
Muzeul bisericii „Sf. Nicolae" din Şcheii Braşovului
Efremov 1966, p. 34 (considerată ca datând de la începutul secolului XVIII); Porumb 1972, p. 574 („meşterul este desigur localnic"); Porumb 1998, p. 380 (atribuire Stan din Răşinari); Porumb 2003, p. 38 şi il. 93 (atribuire Stan din Răşinari)

---

[2] Biserica „de pe Tocile" a fost construită abia în 1813, deci icoana a fost destinată, iniţial, unui alt lăcaş de cult, rămas necunoscut. Mulţumim acad. Marius Porumb pentru semnalarea acestui detaliu.
[3] Altă lectură posibilă a datării: 7219 (=1710-1711).

12) ***Duminica mironosițelor***
icoană; tempera pe lemn; 50 x 35 cm
locația actuală necunoscută
Efremov 1966, p. 34, cu il. la p. 38 (considerată ca datând de la începutul secolului XVIII); Porumb 1972, p. 574 („meşterul este desigur localnic"); Porumb 1998, p. 380 (atribuire Stan din Răşinari); Porumb 2003, p. 38 (atribuire Stan din Răşinari)

localități din jud. Hunedoara

13) ***Deisis***
icoană; tempera pe lemn; 64,5 x 49,5 cm
„Stan Zug[rav], 1767" – în stânga, jos; „Stan Zug[rav], 1767. Stan Zug[rav]. Dumnezeu să-l erte" – pe spate
Muzeul Mănăstirii Arad-Gai, inv. nr. 168
Medeleanu 1986, p. 52, fig. 52; Porumb 1998, p. 380

19) ***Cuvioasa Paraschiva***
icoană; tempera pe lemn; 54,5 x 42,5 cm
„Stan Zug[rav] ot Orăştie. 1767" – pe spate
colecția Muzeului Civilizației Dacice şi Romane, Deva, inv. nr. 700
Ionescu 1995-1996, p. 585; fără descriere

proveniență necunoscută

14) ***Încoronarea Fecioarei***, înconjurată de mai multe reprezentări de sfinți
„Stan Zug[rav]. 1767" – în caseta cu reprezentarea Sfinților împărați Constantin şi Elena
locația actuală necunoscută
Nagy 2008, p. 177, fig. 37 (doar caseta cu reprezentarea Sfinților împărați Constantin şi Elena)

1768

Mintia (com. Vețel, jud. Hunedoara)

15) ***Iisus Hristos***; semnată şi datată
icoană; tempera pe lemn
locația actuală necunoscută
Cristache-Panait 1984, p. 77; Porumb 1998, p. 380; Cristache-Panait 2000, p. 215

1769

Gura Râului (jud. Sibiu)

16) ***Maica Domnului cu Pruncul*** (***fig. 8***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 77,5 x 64 cm
„Stan Zug[rav], brat ego Iacov. Dumnezeu să-i erte. 1769, ghen[a-rie] 10, în Orăştie"
biserica „Sfinții Arhangheli", Gura Râului
Iorga 1906, p. 200, nr. CXLI (localitatea indicată ca „Văii (Gura)"); Porumb 1998, p. 380; Dumitran, Cucui 2009, p. 27, fig. 41

17) ***Deisis*** (***fig. 9***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 78 x 64 cm
„Stan Zug[rav] sin popei Radu, Dum[nezeu] să-i erte. Ghen[arie] 10, 1769"
biserica „Sfinții Arhangheli", Gura Râului
Iorga 1906, p. 200, nr. CXLI (localitatea indicată ca „Văii (Gura)"); Porumb 1998, p. 380; Dumitran, Cucui 2009, p. 27, fig. 42

1770

Bârsău (com. Hărău, jud. Hunedoara)

18) ***Maica Domnului cu Pruncul***
„1770. Stan Zugravu sin popii Radu"
biserica „Sf. Nicolae", Bârsău
Cristache-Panait 1984, p. 77; Porumb 1998, p. 36, 380

19) ***Iisus Pantocrator***
„1770. Stan Zugravu sin popii Radu"
biserica „Sf. Nicolae", Bârsău
Cristache-Panait 1984, p. 77; Porumb 1998, p. 36, 380

20) **uşi împărăteşti** (***Buna Vestire***)
tempera pe lemn; sculptură; 130 x 64,5 cm
„Stan Zug[rav], 1770" – pe panoul cu reprezentarea Arhanghelului Gavriil
colecția Muzeului Civilizației Dacice şi Romane, Deva, inv. nr. 599-600
Cristache-Panait 1984, p. 77, fig. 10; Porumb 1998, p. 36, 380

Curechiu (com. Bucuresci, jud. Hunedoara)

21) ***Maica Domnului cu Pruncul*** (***fig. 10***)

icoană; tempera pe lemn; 37,5 x 32 cm
„Stan Zug[rav], 1770 (cu cifre şi slove)“ în partea inferioară, dreapta“; „Stan zugrav sin popei Radu. Dumnezeu să-l erte. 1770 [...] Petru. Stan ot Orăştie“ – pe spate
biserica de lemn „Sf. Nicolae“, Curechiu
Ionescu 1995-1996, p. 582 („icoane [*sic !*] semnate şi datate 1770“); Porumb 1998, p. 380; Cristache-Panait 2000, p. 77

Sălişte (jud. Sibiu)

22) ***Înălțarea Domnului***, cu 12 scene de praznic
icoană; tempera pe lemn; 50 x 40 cm
„Stan Zugrav sin popei Radu, 1770“ – pe spate
colecția Protopopiatului Ortodox Sălişte
Porumb 1998, p. 380

Turdaş (jud. Hunedoara)

23) ***Iisus Pantocrator*** (***fig. 15***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 62 x 53 cm
„Stan Zug[rav]. Dumnezeu să-l erte. 1770 (cu cifre şi slove)“ – în partea inferioară; „Stan Zug[rav], sin popei Radu. Dumnezeu să-l erte. 1770 (cu cifre şi slove)“ – pe spate
colecția Protopopiatului Ortodox Orăştie, inv. nr. 2526
Ionescu 1995-1996, p. 585 (doar fig., fără descriere şi menționarea proveniență)

proveniență necunoscută

24) ***Cuvioasa Paraschiva*** (***fig. 12***)
icoană; tempera pe lemn; 41 x 36 cm
„1770 (cu cifre şi slove), Stan Zugrav“ – în partea inferioară; „Stan Zugrav sin popei Radul. Dumnezeu să-l erte. 1770“ – pe spate;
colecția Muzeului Național de Artă al României, Bucureşti, inv. nr. 550 i

25) ***Maica Domnului cu Pruncul*** (***fig. 11***)
icoană; tempera pe lemn; 31 x 27 cm
„Stan Zug[rav], 1770“ – în colțul inferior stâng; „1770“ – cu slove, în colțul inferior drept
colecția Muzeului Național al Unirii, Alba Iulia, inv. nr. Et. 13977 (achiziție Sabin Olea, Cib, jud. Alba)

Porumb 1998, p. 380, cu il. la p. 382

26) ***Arhanghelul Mihail***

icoană; tempera pe lemn; 54 x 43,5 cm

„Stan Zug[rav] sân popii Radu, Dumnezeu să-l erte. 1770" – pe spate

colecția Sabin Olea, Cib (jud. Alba)

1771

Acmariu (com. Blandiana, jud. Alba)

27) **pictura tâmplei** dispărute; atribuire[4]

biserica de lemn mutată în Alba Iulia

Cristache-Panait 1984, p. 78; Cristache-Panait 1987, p. 57, cu il.; Porumb 1998, p. 380

28) ***Punerea în mormânt*** (***fig. 14***)

epitaf; tempera pe pânză; 104,5 x 83 cm

„1771 (cu slove) Stan Zugrav i brat ego Iacov, sin popi[i] Radu, Ilinca, Dumnezeu să-i erte. Toma. 1771 (cu cifre)"

colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, fără nr. de inv.

Cristache-Panait 1984, p. 78 (cu lectura deficitară: „Stan zugrav i Filip, sin popii Radu (din Răşinari), Toma, 1771"); Cristache-Panait 1987, p. 57; Porumb 1998, p. 380; Dumitran, Cucui 2008, p. 150-151, 157, fig. 10

Fântânele (or. Sălişte, jud. Sibiu)

29) **pictură murală interioară şi exterioară**

biserica „Sf. Nicolae"

Cristache-Panait 1984, p. 77; Porumb 1998, p. 380

proveniență necunoscută

30) ***Buna Vestire***

icoană; tempera pe lemn; 30 x 26 cm; ramă cu decor vegetal sculptat

„Stan [zugrav[5]]. 1771" – pe spate

colecția Muzeului Național al Unirii, Alba Iulia, inv. nr. Et. 13982 (achiziție Sabin Olea, Cib, jud. Alba)

---

[4] Uşile împărăteşti au fost cu certitudine pictate de Simon din Bălgrad.

[5] Icoana se află într-o stare de conservare precară; o traversă, aplicată la un moment dat pentru consolidare, ascunde o parte din semnătura artistului.

1772

Birtin (com. Vaţa de Jos, jud. Hunedoara)

31) ***Maica Domnului cu Pruncul*** (***fig. 16***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 76 x 61,5 cm
„Mult păcătosul Stan Zugraful, sin popi[i] Radul. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lui. 1772 (cu cifre şi slove)“ – pe spate
colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie, inv. nr. 924
Cristache-Panait 2000, p. 199

32) ***Deisis*** (***fig. 17***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 77 x 62 cm
„[...] ot Trestia. Mult păcătosul Stan Zugraf i brat ego Iacov. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lui. 1772“ – pe spate
colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie, inv. nr. 925
Cristache-Panait 2000, p. 199

33) ***Arhanghelul Mihail*** (***fig. 18***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 76,5 x 62 cm
„Preotul Iosif ot Trestie. Mult păcătosul Stan Zugraf, sin popii Radu. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lui. 1772“ – pe spate
colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie, inv. nr. 923
Cristache-Panait 2000, p. 199

34) ***Buna Vestire*** (***fig. 19***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 76,5 x 61,5 cm
„Stan Zugraf, 1772“ – în colţul inferior drept; „Iosifu, protopopul ot Trestiia. Stan Zug[rav], Ilinca, Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lor. 1772 (cu cifre şi slove)“ – pe spate
colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie, inv. nr. 922
Cristache-Panait 2000, p. 199

Mănăstirea Grabovac

35) ***Iisus Pantocrator*** (***fig. 13***)
icoană; tempera pe lemn; ramă cu decor vegetal sculptat; dimensiuni similare cu icoana nr. 42
„Stan Z[ugrav]. 1772“ – în partea inferioară, pe rama sculptată
colecţia de artă bisericească a sârbilor ortodocşi, Szerb Egyházi Múzeum, Szentendre, inv. nr. 255

1773

Răşinari (jud. Sibiu)

36) ***Maica Domnului cu Pruncul***

icoană; tempera pe lemn; 16,5 x 21 cm; ramă cu decor vegetal sculptat

„Stan Zug[rav] sin popi[i] Radu. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lor. 1773 (cu cifre şi slove). Orăştie" – pe spate

„Dar numai pentru muzeu. De la Tiberia P. Barcianu. Icoana e mostenire de la preotul Danil Popovici Barcianu din Resinariu. Icoana, după inscripţiunea din dosul ei, s-a zugrăvit în anul 1773 în Orăştia, astfeliu e de 132 de ani. Nr. exh. 1008 – 1905. Donatiune." – pe un bilet lipit pe spate

colecţia Muzeului Brukenthal, Sibiu, inv. nr. 2057

37) ***Sfânta Treime***

icoană; tempera pe lemn; 37,5 x 32,5 cm; ramă cu decor vegetal sculptat

„Stan Zugrav" – în partea inferioară

colecţia Mitropoliei Ardealului, Sibiu, inv. nr. 519

Ionescu 2009, p. 119; Pop 2010, p. 157

1774

Banpotoc (com. Hărău, jud. Hunedoara)

38) ***Maica Domnului cu Pruncul***

icoană împărătească, tempera pe lemn; 53 x 42 cm

„Mult păcătosul Stan Zugrav, sin popii Radul. Dumnezeu să-l erte. 1774, în Orăştie" – pe spate

colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie, inv. nr. 2061

Ionescu 1995-1996, p. 585 (doar fig., fără descriere şi menţionarea provenienţei)

39) ***Sfântul Nicolae*** (***fig. 24***)

icoană împărătească; tempera pe lemn; 53 x 42 cm

„Stan Zug[rav], 177[4]" – în partea inferioară, central; „Mult păcătosul Stan Zugrav, sin popi[i] Radu. Dumnezeu să-i erte. 1774 (cu cifre şi slove), în Orăştie" – pe spate

colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie, inv. nr. 2062

Ionescu 1995-1996, p. 585 (doar il., fără descriere şi menţionarea provenienţei)

Izvoru Ampoiului (or. Zlatna, jud. Alba)

40) ***Maica Domnului cu Pruncul***

icoană; tempera pe lemn; 53 x 34 cm

„Mult păcătosul Stan Zug[rav] i Ilinca. Dumnezău să-i erte. Amin. 1774 (cu cifre şi slove), în Orăştie"

colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 629

Porumb 1998, p. 380

41) ***Iisus Pantocrator***

icoană; tempera pe lemn; 53 x 34 cm

„Stan Zugrav, 1774 (cu cifre şi slove) – în partea inferioară; „Mult păcătosul Stan Zug[rav] i Ana. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lor. 1774 (cu cifre şi slove)"

colecţia Arhiepiscopieo Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 628

Cristache-Panait 1986, p. 36, fig. 6; Cristache-Panait 1987, p. 145; Porumb 1998, p. 380

proveniență necunoscută

42) ***Ioan Botezătorul*** sau ***Iisus Pantocrator***[6]

icoană; tempera pe lemn; 36,5 x 26 cm

„Stan Zug[rav] sin popii Radu. Dumnezeu să-l erte" – pe spate

colecţia Muzeului Naţional al Unirii, Alba Iulia, inv. nr. Et. 13974 (achiziţie Sabin Olea, Cib, jud. Alba)

1774-1775

Sibiel (or. Sălişte, jud. Sibiu)

43) **pictură murală interioară şi exterioară** (***fig. 35-40***)

„Stan Zugravu, 1774" – în absida altarului; „Stan Zugrav, Ilinca [...]" – în naos, pe latura de nord; „Stan Zug[rav], 1775" (cu cifre şi slove) – în pronaos, pe latura de nord; „1775" – în cupola pronaosului; „Stan Zug[rav], 1775 – la exterior, pe latura de sud, în caseta cu reprezentarea Sf. Arhidiacon Ştefan

biserica „Sf. Treime", Sibiel

Cristache-Panait 1984, p. 77; Porumb 1998, p. 380

44) ***Arhanghelul Mihail*** (***fig. 28***)

icoană; tempera pe lemn; 65,5 x 50 cm

[6] Starea de conservare extrem de precară a piesei împiedică identificarea exactă a personajului reprezentat.

„Stan Zug[rav], 1775" – în partea stângă, jos
biserica „Sf. Treime", Sibiel
Porumb 1998, p. 380

45) **uşi împărăteşti**; semnate, datate
Porumb 1998, p. 365

1775

Trestia (com. Băița, jud. Hunedoara)

46) ***Maica Domnului cu Pruncul*** (***fig. 20***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 76 x 63 cm
„Stan Zugrav sin popei Radu. Dumnezeu să-i erte" – în partea inferioară; „Stan Zugrav ot Orăştie" – pe spate
biserica „Buna Vestire", Trestia
Cristache-Panait 1984, p. 77 (datarea citită 1765); Porumb 1998, p. 380, 428 (aceeaşi datare, 1765)

47) ***Deisis*** (***fig. 22***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 76 x 62,5 cm
„Stan Zugrav ot Orăştie" – în partea inferioară; „Stan Zugravul, Dumnezeu să-l erte. 1775 (cu slove şi cifre), ot Orăştie" – pe spate
biserica „Buna Vestire", Trestia
Cristache-Panait 1984, p. 77 (datarea citită 1765); Porumb 1998, p. 380, 428 (aceeaşi datare, 1765)

48) ***Buna Vestire*** (***fig. 29***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 76 x 62,5 cm
„Stan Zugrav; Iacov Zugrav" – în partea inferioară; „Stan Zugrav" – pe spate; „S-au făcut la anu 1765" – pe spate, de o altă mână, caractere chirilice (ulterior anul a fost corectat, peste slova zecilor fiind aplicată cifra arabă 7; dedesubt, textul a fost transcris cu caractere latine, dar anul nu a mai fost înțeles, fiind redat ca 1735)
biserica „Buna Vestire", Trestia
Porumb 1998, p. 428 (nedatată, neatribuită)

1776

Chimindia (com. Hărău, jud. Hunedoara)

49) ***Maica Domnului cu Pruncul***

icoană împărătească; tempera pe lemn; 88 x 66,5 cm
„Stan Zug[rav], sin popi[i] Radul, Ana, Iacov, Ilinca, Aniţa“ – în partea inferioară, dreapta; „1776. Mult păcătoşi[i] Stan Zug[rav], sin popi[i] Radul, Ana, Iacov, Ilinca, Aniţa, Aniţa [!]. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lor. 1776. Popa Costantin“ – pe spate
biserica „Adormirea Maicii Domnului“, Chimindia
Ionescu 1995-1996, p. 583-584

50) ***Iisus Hristos***
icoană împărătească; tempera pe lemn; 86 x 65,5 cm
„Stan Zug[rav], 1776. Rus Pătru, Mărie. Rus Onu. Rus Ion. Rus Mărie. 1776“ – în partea inferioară; „1776. Mult păcătosul Stan Zug[rav], sin popi[i] Radul, Ana, Iacov, Ilinca, Aniţa. Dumnezeu să-i erte, cu tot neamul lor. 1776. Popa Constantin ot Rapolt. Chimindiia“ – pe spate
biserica „Adormirea Maicii Domnului“, Chimindia
Ionescu 1995-1996, p. 583-584

51) ***Arhanghelul Mihail***
icoană împărătească; tempera pe lemn; 87 x 65,5
„Stan Zug[rav]. 1776“ – în partea inferioară, în colţuri; „1776. Mult păcătoşi[i] Stan Zug[rav], sin popi[i] Radul, Ana, Iacov, Ilinca, Ana, Aniţa. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lor. 1776, Chimindiia“ – pe spate; „Dumitru Mihai, Dumitru Precupa, Dumitru Marina, Dumitru Ianăş. 1776” – în partea inferioară, stânga
biserica „Adormirea Maicii Domnului“, Chimindia
Ionescu 1995-1996, p. 583-584

52) ***Sfântul Nicolae*** (***fig. 25***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 89 x 66 cm
„Stan Zug[rav], 1776 – în partea inferioară, central; „Erei Radul, Ana, Ilinca, Iacov“ – în partea inferioară, dreapta; „1776. Mult păcătosul Stan Zug[rav], sin popi[i] Radul, Ana, Iacov, Ilinca, Aniţa. Dumnezeu să-i erte, cu tot neamul lor. 1776. Popa Constantin ot Rapolt. Chimindiia“ – pe spate; „Dumitru Mihai, Dumitru Precup[a], Dumitru Marina, Dumitru Ianăş. 1776” – în partea inferioară, dreapta
biserica „Adormirea Maicii Domnului“, Chimindia
Ionescu 1995-1996, p. 583-584

53) ***Răstignirea lui Iisus***
icoană; tempera pe lemn; 87,5 x 67 cm

„1776“ – în partea inferioară, dreapta; „1776. Stan Zug[rav], sin popi[i] Radul, Ana, Iacov, Ilinca, Anița. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lor. 1776“ – pe spate
biserica „Adormirea Maicii Domnului“, Chimindia
Ionescu 1995-1996, p. 583-584

Sibiel (or. Sălişte, jud. Sibiu)
54) ***Maica Domnului cu Pruncul*** (***fig. 21***)
icoană împărătească; tempera pe lemn
„Stan Zug[rav], 1776“ – în partea inferioară, dreapta, şi pe spatele icoanei
biserica „Sf. Treime“, Sibiel
Porumb 1998, p. 380

Vale (com. Săliştea Sibiului, jud. Sibiu)
55) **pictură murală interioară şi exterioară** (***fig. 41-44***)
„Stan Zug[rav], 1776“ – în navă, pe latura de nord
Porumb 1998, p. 446 (neatribuită)
biserica „Sf. Treime“, Vale

1779

Sălişte (jud. Sibiu)
56) ***Sfântul Nicolae*** (***fig. 26***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 125 x 68,5 cm
„Stan Zug[rav]“ – pe mediana stângă; „1779“ – pe mediana dreaptă; „Această icoană au plătit-o Ilie Cergău. 1779. Mult păcătosul Stan Zugrav sân popii Radu, Ana, Iacov, Ilinca, Anița.“ – pe spate
colecția Protopopiatului Ortodox Sălişte
Porumb 1998, p. 381 (datată 1780)

Sibiel (or. Sălişte, jud. Sibiu)
57) ***Sfântul Nicolae***
icoană împărătească; tempera pe lemn; 111 x 66 cm
„Stan Zugrav, 1779“ – în partea dreaptă, jos; „Mult păcătosul Stan Zugrav sân popii Radu, Ana, Iacov, Ilinca, Anița. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lor. Şi s-a lucrat în anul 1779 (cu cifre şi slove), nov. 1 (cu cifre şi slove)“ – pe spate; „Popa Gheorghie,

Popa Petru, Popa Stan. Dumnezeu să-i erte şi pe toţ pravoslavnicii creştini din Sibiel" – pe spate
biserica „Sf. Treime", Sibiel
Porumb 1998, p. 380

58) ***Sfânta Treime*** (***fig. 30***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 110 x 66 cm
„Mult păcătosul Stan Zugrav sân popii Radu, Ana, Iacov, Ilinca, Aniţa. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lor. Şi s-a lucrat în anul 1779 (cu cifre şi slove), nov. 1 (cu cifre şi slove)" – pe spate; „Popa Gheorghie, Popa Petru, Popa Stan. Dumnezeu să-i erte şi pe toţ pravoslavnicii creştini din Sibiel" – pe spate
biserica „Sf. Treime", Sibiel
Porumb 1998, p. 380

1780

Sălişte (jud. Sibiu)

59) ***Înălţarea Domnului*** (***fig. 31***)
icoană împărătească; tempera pe lemn; 126 x 68,5 cm
Porumb 1998, p. 381

1781-1782

Mesentea (com. Galda de Jos, jud. Alba)

60) **pictură murală interioară (şi exterioară ?)** (***fig. 45-48***)
„Pomeni G[ospo]di Stan Zug[rav], erei Radu, Ana, Iacov, Ilinca, Aniţa, Andrei, Măriuţă. Simon[7]" – la proscomidiar[8]; „Stan Zug[rav] sin popii Radu, Ana, Iacov, Ilinca, Aniţa. Dumnezeu să-i erte. 1781" – în naos, pe peretele de nord, lângă tâmplă; „Stan sin popii Radu. Dumnezeu să-i erte", „Stan, Iacov, Ilinca, Aniţa. 1781", „Stan sin popii Radul, Ana i ciadi ih, 1781", „Stan sin

[7] Ultimul nume, scris separat de celelalte, îl indică, cel mai probabil, pe Simon din Bălgrad, din a cărui contribuţie la înfrumuseţarea bisericii din Mesentea a supravieţuit doar icoana *Maicii Domnului cu Pruncul*; icoana Mântuitorului, care i-a fost de asemenea atribuită lui Simon (vezi Dumitran, Cucui 2009, p. 31-32, 134-135, nr. 199-200), după o mai atentă analiză s-a dovedit a fi creaţia lui Gheorghe fiul lui Iacov.

[8] Alături, o a doua inscripţie, foarte amplă, care a conţinut probabil numele ctitorilor, este astăzi ilizibilă.

Ana ereița" – pe stâlpii iconostasului; „[...] cu zugrăvitul la leat 1782 Stan Popovici zugrav" – în pronaos, pe peretele de sud, deasupra ferestrei[9]; „Stan Zug[rav]", „Ilinca", „Anița", „erei Radu", „Ioan", „1782" (cu slove), „Orăştie[10] 1782" (cu cifre) – în încăperea de la baza turnului, printre elementele de decor vegetal ale imaginii cu *Straşnica moarte*

biserica „Cuvioasa Paraschiva", Mesentea

Meteş 1926-1928, p. 118 (din cauza lecturii greşite a pisaniei, fresca este pusă pe seama a doi zugravi: „Stan, fiul popii Radu din Răşinari (1781) şi Petru Popovici (1782)"; Porumb 1998, p. 237-238, 381; Fleşer 2001, p. 116

1782

Galda de Sus (com. Galda de Jos, jud. Alba)

61) ***Sfântul Nicolae*** (***fig. 27***)

icoană împărătească; tempera pe lemn; 70 x 51 cm

„1782 (cu cifre), Stan Z[ugrav], 1782 (cu slove)" – în partea inferioară

colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. nr. 428

Hărdălău 1983/a, p. 59; Porumb 1998, p. 132, 381; Dumitran, Cucui 2009, p. 19, fig. 30

Pricaz (com. Turdaş, jud. Hunedoara)

62) **pomelnic-triptic**

tempera pe lemn; 39 x 28 cm

„Stan Zug[rav], 1782" (cu cifre şi slove) – la exterior, în partea inferioară; „1782 (cu cifre), Stan Zug[rav], 1782 (cu slove)" – la interior, în partea inferioară a panoului central; „Stan Zug[rav] sin popii Radu, Ana, Iacov, Ilinca, Anița, Dumnezeu să-i erte. 1782" – pe spate

colecția Mitropoliei Ardealului, Sibiu, inv. nr. 1903

Ionescu 2009, p. 120

---

[9] În aceeaşi încăpere, deasupra intrării în naos, a mai fost o inscripție, astăzi ilizibilă. Vezi şi Brătulescu 1937, p. 21, fig. 3.

[10] Victor Brătulescu a citit „ori fie", lectură justificabilă de plasarea cuvântului între datarea scrisă cu slove şi cea cu cifre (Brătulescu 1937, p. 20).

Turdaş (jud. Hunedoara)

63) **pictura murală**, azi dispărută, a bisericii unite

„Stan zugrav sin popii Radu. Dumnezeu să-i erte, cu tot neamul lor. 1782"

Iorga 1906, p. 194, nr. 673; Cristache-Panait 1984, p. 77 (confuzie cu o biserică de lemn); Porumb 1998, p. 381

1782-1785

Sibiel (or. Sălişte, jud. Sibiu)[11]

64) ***Sfânta Treime*** noutestamentară

icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm

„Stan Zug[rav], 1782" – în jumătatea inferioară, central

65) ***Naşterea Maicii Domnului***

icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm

„Bucur Cornea. Mărie" – în partea inferioară

66) ***Intrarea în biserică a Maicii Domnului***

icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm

„Stan Sărăcinean. Pătru Turcu, Neaga" – în jumătatea inferioară

67) ***Naşterea lui Iisus Hristos***

icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm

„Oprea Săroiu, Ioana soţă" – în partea inferioară

68) ***Întâmpinarea Domnului***

icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm

„G[...]an Trandafir, Ană" – în partea inferioară

69) ***Botezul lui Iisus***

icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm

„Stan Zug[rav]" – în partea inferioară, dreapta

„Popa Stan, Ana, au plătit" –în partea inferioară, stânga

70) ***Duminica Floriilor***

icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm

„Dumitru Banciu [...] – în partea inferioară

---

[11] Deoarece nu ni s-a permis accesul spre studiu, descrierea acestui grup de piese păstrate la Muzeul de icoane din Sibiel, până acum inedite, a fost făcută pe baza fişelor analitice de evidenţă alcătuite în 1976-1977 pentru Oficiul de Patrimoniu al judeţului Sibiu. Ilustraţia realizată atunci, alb-negru, a fost salvatoare pentru o prezentare comparativă a scenelor, dar nu şi pentru lectura integrală a inscripţiilor.

71) ***Schimbarea la Față***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
inscripție ilizibilă pe mediana icoanei, posibil numele donatorilor
72) ***Răstignirea lui Iisus***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
„Ioan Trandafir [...]" – în partea inferioară
73) ***Duminica Mironosițelor***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
„Stan S[olgă]birău [?], Stană" – în partea inferioară, stânga
74) ***Pogorârea Sfântului Duh***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
75) ***Adormirea Maicii Domnului***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
inscripție ilizibilă în partea inferioară
76) ***Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
77) ***Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
reprezentare pe verso-ul icoanei *Adormirii Maicii Domnului*
„Oprea, Mărie" – în partea inferioară
78) ***Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavriil***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
„Mihăilă; Vrealea Stana" – în partea inferioară
79) ***Sfinții Apostoli Petru şi Pavel***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
„Aron Muntiu" – în partea inferioară
80) ***Sfântul Dimitrie***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
„Stan Zug[rav], 1782" – de o parte şi de alta a subpedaneumului; „Dumitru Dra[...]" – în partea inferioară
81) ***Sfântul Gheorghe***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
„Dumitru Apolzan cel tinăr" – de o parte şi de alta a picioarelor tronului
82) ***Sfântul Teodor Tiron***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
83) ***Sfinții Trei Ierarhi***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm

„Stan Zug[rav]" – în colțul inferior drept; „Ioan Trandafir" – în partea inferioară, stânga

84) ***Sfântul Vasile***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
„[...]ea Ct[...]" – în colțul inferior drept

85) ***Cuvioasa Paraschiva***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
aşezată pe un tron somptuos, Sfânta ține în mâna creaptă crucea, iar cu stânga binecuvintează

86) ***Sfântul Simion Stâlpnicul***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm

87) ***Sfântul Ilie***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
„Iacov, Maria" – în partea inferioară

88) ***Cei 40 de mucenici***
icoană-prăznicar; tempera pe lemn; 21,5 x 17,5 cm
„Stan Moga; Stan [Zugrav], 1785" – în partea inferioară

1786

Sălişte (jud. Sibiu)

89) ***Arhanghelul Mihail***
icoană; tempera pe lemn; 34 x 27 cm
„Stan Zug[rav]" – în partea inferioară, stânga; „Barbu Stan [...] de la Sălişte. Stan Zug[rav], sin popi[i] Radu, Ana, Iacov, Ilinca, Ana [?], Anița. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lor. 1786 (cu cifre şi slove). În Orăştie" – pe spate
colecția Protopopiatului Ortodox Sălişte

1789

Deal (com. Câlnic, jud. Alba)

90) **pictură murală interioară**, dispărută (***fig. 51***)
„Anul 1789 (cu cifre şi slove). Stan Popovici Zug[rav], Ianăş Covaci Zug[rav]" – la proscomidiar
Fleşer, Rustoiu, Dumitran 2005, p. 37-38

1790

Cristian (jud. Sibiu)

91) **pictură murală interioară şi exterioară** (***fig. 49-50***)

„Stan Zug[rav], Ioan Zug[rav]. 1790 (cu cifre şi slove), 16 noemvrie" – la exterior, deasupra ferestrei centrale a absidei altarului

biserica „Buna Vestire", Cristian, absida altarului

Porumb 1995, p. 67; Porumb 1998, p. 381

92) **icoane** împărăteşti, dispărute în urma unui furt

Pojoga (jud. Hunedoara)

93) ***Sfântul Nicolae***

icoană; tempera pe lemn; 36 x 28 cm

„Stan Zug[rav]. 1790" – în partea inferioară şi pe spate

colecţia Muzeului Civilizaţiei Dacice şi Romane, Deva, inv. nr. 590

Ionescu 1995-1996, p. 585 (doar il., fără descriere şi menţionarea provenienţei)

1791

Laz (com. Săsciori, jud. Alba)

94) ***Evanghelistul Luca şi Maria Magdalena*** (***fig. 33***)

icoană; tempera pe lemn; 20 x 15 cm

„Stan Zug[rav], Ioan Zug[rav], 1791 (cu cifre şi slove), 20 martie, din Orăştie"

biserica „Sf. Maria Magdalena", Laz

Dancu, Dancu 1975, p. 95, atribuită lui Savu Poienaru din Laz („o sf. Magdalenă, stînd în picioare lângă un preot în odăjdii"); Hărdălău 1978, p. 498-501, fig. 3a-b („Sf. … şi Maria Magdalena"); Hărdălău 1981, p. 399, nota 21; Hărdălău 1983/b, p. 382-383, fig. 1; Porumb 1998, p. 200, 381 („Sf. Haralambie şi Cuvioasa Paraschiva")

1793

Beriu (jud. Hunedoara)

95) ***Iisus Pantocrator*** (***fig. 23***)

icoană; tempera pe lemn; 61 x 44,5 cm

„1793. Stan Zug[rav], Ioan Zug[rav], erei Radu, ereiţa Ana, Iacov,

Ilinca, Aniţa. Dumnezeu să-i erte cu tot neamul lor. Martie, 15 zile“ – pe spate
colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie, inv. nr. 2512

1794

proveniență necunoscută

96) **prăznicar** (***fig. 32a-e***)
icoană; tempera pe lemn; 70 x 59 cm
„Trifon Morariu, Evva, 1794 (cu cifre), 7 aprilie, 1794 (cu slove)“ – în caseta cu scena *Tăierii împrejur*; „Stan Zug[rav], Ilinca. Ioan Zug[rav], Aniţa“ – în caseta cu scena *Bunei Vestiri*
colecţia Muzeului Naţional al Unirii, Alba Iulia, inv. nr. 10755
Porumb 1998, p. 381

a doua jumătate a sec. XVIII

Stejeriş (com. Moldoveneşti, jud. Cluj)

97) **cruce de mână** (***fig. 34a-b***)
colecţia Mitropoliei Clujului, Maramureşului şi Sălajului

Hărău (jud. Hunedoara)

98) **icoane împărăteşti**
Cristache-Panait 1984, p. 77

Lunca Devei (com. Băiţa, jud. Hunedoara)

99) **prăznicar**; atribuire
icoană; tempera pe lemn; 62 x 46 cm
colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie, inv. nr. 2792

Ohaba (com. Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara)

100) ***Deisis***; icoană atribuită
Cristache-Panait 2000, p. 160 (pentru locaţia actuală a piesei este indicată colecţia Mitropoliei din Sibiu, inv. nr. 1871)

proveniență necunoscută

101) ***Maica Domnului cu Pruncul***, înconjurată de 14 reprezentări ale căror inscripţii sunt, în cea mai mare parte, şterse; se pot identifica, în partea superioară, central, Sfânta Treime nou-testamentară flan-

cată de doi arhangheli, probabil Mihail şi Gavriil, iar în colţuri două personaje masculine de vârsta senectuţii; lateral, pe două registre, sunt reprezentaţi în pandant un arhanghel şi un arhidiacon şi Sf. Nicolae şi Sf. Ilie; în partea inferioară, central, cei trei ierarhi (Vasile cel Mare, Grigore Teologul şi Ioan Gură de Aur), flancaţi de un personaj masculin şi unul feminin, probabil împăraţii Constantin şi Elena, iar în colţuri Sfinţii Gheorghe şi Dimitrie

icoană; tempera pe lemn; 52 x 45,5 cm; ramă cu decor vegetal sculptat

„Stan Zug[rav]" – în partea inferioară, în caseta cu reprezentarea *Celor trei ierarhi*; „Stan Zug[rav], sin popii Radu ot Răşinari [...] Dumnezeu să-i erte." – pe spate

colecţia Muzeului Brukenthal, Sibiu, inv. nr. 2695 (achiziţie Ileana Spătaru, Bucureşti)

Ionescu 2009, p. 104

102) ***Cei 40 de mucenici***; atribuire

icoană; tempera pe lemn; 30 x 25 cm

colecţia Mitropoliei Ardealului, Sibiu, inv. nr. 492

***

Pe parcursul cercetărilor, lui Stan Zugravul i-au mai fost atribuite, fără temei, următoarele lucrări:

Bârsău (com. Hărău, jud. Hunedoara)

1) pictura murală, la momentul cercetării ascunsă sub văruială

Cristache-Panait 1984, p. 77

Brăzeşti (or. Baia de Arieş, jud. Alba)

2) pictura murală, azi dispărută, a bisericii de lemn mutate în Alba Iulia

Cristache-Panait 1987, p. 48[12]

[12] Pe baza inscripţiei „Acest sfînt oltariu s-au zugrăvit în anul 1784, în luna lui iunie, în zilele înălţatului împărat Iosif al II-lea, episcpp au fost [...] ctitorii au fost [S]tan, Ion şi cu Gheorghe, ca să se pomenească ei şi cu tot neamul lor. 1784", Ioana Cristache-Panait a crezut că autorii picturii au fost Stan din Răşinari, Ioan de la Beriu şi Gheorghe fiul lui Iacov. Interpretarea în acest sens a

Geoagiu de Sus (com. Stremț, jud. Alba)

3) icoană pe lemn, *Sfânta Troiță într-un trup*, păstrată în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia, inv. 430
Dumitran 2010, p. 242 (locația greşit indicată la Galda de Sus)

Mintia (com. Vețel, jud. Hunedoara)

4) pictura uşii de la intrarea în tinda bisericii de lemn din Mintia (monument asamblat actualmente în expoziția permanentă a Muzeului Țăranului Român din Bucureşti)
Cristache-Panait 1984, p. 77

Tău (com. Roşia de Secaş, jud. Alba)

5) pictură murală: *Cina cea de Taină* – pe intradosul timpanului de est; *Arhidiaconii Ştefan şi Laurențiu* – pe spatele tâmplei; *medalioanele şi arhanghelii* din partea superioară a tâmplei; *Sfânta Treime* – bolta absidei, azi dispărută
Dumitran, Cucui 2008, p. 150-151, 156-159

Trestia (com. Băița, jud. Hunedoara)

6) pictura murală din pronaos, atribuită lui Stan şi fratelui său Iacov
Ionescu 1995-1996, p. 582

---

inscripției părea susținută de prezența în absidă a unui alt nume: „Teodor zugrav Ciungariu", pe care îl mai întâlnim în câteva rânduri alături de Gheorghe, în anii '80 ai veacului al XVIII-lea. Un alt nume, din care la vizita Ioanei Cristache-Panait mai era lizibilă doar litera S, a fost asociat cu Simion Silaghi, indicat ca singur autor al picturii de Ştefan Meteş (1926-1928, p. 118, nota 6), cu siguranță autorul icoanei împărăteşti publicate de Ioana Cristache-Panait (1987, p. 48). Singura imagine cunoscută a picturii murale (Cristache-Panait 1987, p. 47) este, din păcate, neconcludentă pentru oricare dintre artiştii enumerați. În viziunea noastră, inscripția îi indica nu pe zugravi, ci pe ctitori, aşa cum dealtfel şi specifică explicit.

ABSTRACT

Life experience of Stan Zugravul began in Răşinari, somewhere in the second-third decade of the XVIIIth century and ended most probably in Orăştie, subsequently to 7 April 1794. He made his debut, though less clear and illustrable, in the team of Grigore Ranite employed in Tismana, Vădeni and Glogova, that we may consider amongst the most important sites from the period of Austrian domination in Oltenia, financed by the influent Glogoveanu family. Following two decades and half from his life and activity are impenetrable, even speculations being vitiated by disappearance of works in which he is supposed to have been involved. Then, we find him, also to south of the Carpathians, where he is definitely attested in 1760-1761, after which he came back in Transylvania, settling down in Orăştie. We did not identify anything to connect his destiny from Banat, but this does not exclude his travel there, accompanied by Ranite brothers or painters Nedelcu and Şerban Popovici or even on his own, as we know so little about absolutely any subject from the history of those times, and biographies can be recorded only by few flashes. For artists, in fact, almost the only documents are their creations, preserved in a very small number and following rules that tempt the chaotic. From this point of view, Stan is one of the few lucky ones whose creation may be known along a time interval that covers almost his whole career.

Within his psychological profile, modesty seems to have played a quite minor role, ever since the beginning manifesting a real thirst to see his name imprinted on the results of his endeavours, even if this consisted in making curtains or some borders. Yet, impetuousness of affirmation was associated with special affinity towards part of members of his family and we can say that only because of this need of periodically entrusting them to God's watch we know today the bloodline of one of the most important Romanian painters of the XVIIIth century (we named here his brother Iacov). Also, due to his signatures in which are mentioned name and occupation of father, priest Radu, we can definitely say that there is no kinship relation between his sons and „Radu Zugravul ot Răşinar" signer in the middle of XVIIIth century of an icon of *Mother of God with Child* of exceptional artistic quality, unfortunately his only known work. As Stan was very careful when recommended ever

since the beginning of his career, it is unbelievable that he might have omitted to mention that he was son of painter, if this would have been the reality.

Stan's contribution to spiritual and artistic development of Transylvanian Romanians does not only involve his own creation, which rarely excelled by radiance, although he showed great talent. It consists, especially, in the heritage that he left, by the group from Sălişte, and particularly, by that from Laz, to that segment of art that remained attached to tradition. As very correctly observed academician Marius Porumb, models of Stan, reproduced until late in the XIXth century, represent the direct connection between authentic Brancovan art and its rural derivates spread more and more frequently through painting on glass.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Abou Adal 1997 - *Lumières de l'Orient chrétien. Icônes de la collection Abou Adal*, Beyrouth, 1997.

BAR-CN, Ms. lat. 372 - *Monasterii Balasf. Sanctissimae Trinitatis Urbarium seu Conscriptio*, 1747, Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj-Napoca, ms. lat. 372.

Brătulescu 1937 - Victor Brătulescu, *Biserici din Transilvania*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1937.

Brătulescu 1942 - Victor Brătulescu, *Frescele din biserica lui Neagoe dela Argeş*, Bucureşti, 1942.

Cândea 1998 - Virgil Cândea, *Mărturii româneşti peste hotare*, II, Bucureşti, 1998.

Cioran 1940 - Emilian Cioran, *Biserica cu hramul Cuvioasa Paraschiva din Răşinari*, în *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale De. Nicolae Bălan Mitropolitul Ardealului*, Sibiu, 1940.

Cioran 1955 - Emilian Cioran, *Şapte generații de preoți şi protopopi-profesori din aceeaşi familie: Barcianu. 1699-1903*, Sibiu, 1955 (1991).

Crețeanu 1956 - Radu Crețeanu, *Biserica din Glogova*, în *Mitropolia Olteniei*, an 1956, nr. 6-7.

Crețeanu 1980 - Radu Crețeanu, *Zugravi din județul Vîlcea*, în *Monumente Istorice şi de Artă*, 1980, nr. 2.

Cristache-Panait 1984 - Ioana Cristache-Panait, *Rolul zugravilor de la sud de Carpați în dezvoltarea picturii româneşti din Transilvania (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în *Studii şi Cercetări de Istoria Artei*, Seria Artă Plastică, tom 31, 1984.

Cristache-Panait 1986 - Ioana Cristache-Panait, *Contribuție la cunoaşterea populației româneşti a județului Alba la mijlocul secolului al XVIII-lea în lumina valorilor de cultură şi artă*, în *Studii şi Cercetări de Istoria Artei*, Seria Artă Plastică, tom 33, 1986.

Cristache-Panait 1987 - Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate şi creație românească*, Alba Iulia, 1987.

Cristache-Panait 1998-1999 - Ioana Cristache-Panait, *Un zugrav de la răscrucea veacurilor XVII-XVIII*, în *Ars Transilvaniae*, VIII-IX, 1998-1999.

Cristache-Panait 2000 - Ioana Cristache-Panait, *Arhitectura de lemn din județul Hunedoara*, Bucureşti, 2000.

Dancu, Dancu 1975 - Iuliana Dancu, Dumitru Dancu, *Pictura țărănească pe sticlă*, Bucureşti, 1975.

Dragomir 1930 - Silviu Dragomir, *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Sibiu, 1930.

Drăghiceanu 1913 - Virgil N. Drăghiceanu, *Catalogul colecțiunilor Comisiunii Monumentelor Istorice*, Bucureşti, 1913.

Drăguț 1987 - Vasile Drăguț, *Biserici de lemn de pe Mureş, Arieş şi Tîrnave în lumina mesajului lor istoric şi artistic*, studiu introductiv la Cristache-Panait 1987.

Dumitran 2010 - Ana Dumitran, *Representations of the* Three Faced Holy Trinity *in the Romanian Environment from Transylvania. Theological Significations, Ways of Spreading, Diverse Ways of Artistic Expression*, în *Actes du XIVème Congrès International d'Études sur les Danses Macabres et l'Art Macabre en général*, Bucureşti, 2010.

Dumitran, Cucui 2007-2008 - Ana Dumitran, Elena Cucui, *„Sfânta Troiță într-un trup" în opera zugravilor de la Feisa*, în *Nemus*, anii II-III (2007-2008), nr. 3-6.

Dumitran, Cucui 2008 - Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *Prezențe artistice la biserica de lemn din Tău*, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, seria *Theologia Catholica*, an LIII, 2008.

Dumitran, Cucui 2009 - Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, *Simon Bălgrădeanul*, Alba Iulia, 2009.

Dumitran, Cucui, Mihu, Pop 2010 - Ana Dumitran, Elena-Daniela Cucui, Elena Mihu, Saveta-Florica Pop, *Iacov Zugravul*, Alba Iulia, 2010.

Efremov 1965-1966 - *Rumanian Art Treasures*, London-Paris-Stuttgart, 1965-1966.

Efremov 1966 - Alexandru Efremov, *Contribuții la cunoaşterea unor aspecte ale picturii de icoane pe lemn din Transilvania*, în vol. *Prima sesiune de comunicări ştiințifice a muzeelor de artă*, Bucureşti, 1966.

Efremov 1967 - Alexandru Efremov, *Aspecte ale picturii icoanelor pe lemn din sudul Transilvaniei*, în *Revista Muzeelor*, 1967, nr. 3.

Efremov 2003 - Alexandru Efremov, *Icoane româneşti*, Bucureşti, 2003.

Fleşer 2001 - Gheorghe Fleşer, *Biserici româneşti de zid din județul Alba*, Alba Iulia, 2001.

Fleşer, Rustoiu, Dumitran 2005 - Gheorghe Fleşer, Ioana Rustoiu, Ana Dumitran, *Biserici româneşti de zid din județul Alba*, vol. I, *Protopopiatul Ortodox Sebeş*, Alba Iulia, 2005.

Hărdălău 1978 - Gelu Mihai Hărdălău, *Noi date privind activitatea unor zugravi din centrul Laz*, în *Apulum*, XVI, 1978.

Hărdălău 1981 - Gelu Mihai Hărdălău, *Zugravii din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea în județul Alba*, în *Apulum*, XIX, 1981.

Hărdălău 1983/a - Gelu Mihai Hărdălău, *Icoane pe sticlă şi lemn în colecția Episcopiei Ortodoxe de Alba Iulia*, în *Îndrumător Pastoral*, VII, 1983.

Hărdălău 1983/b - Gelu Mihai Hărdălău, *Din nou despre unii zugravi ce au activat în zona Sebeş*, în *Apulum*, XXI, 1983.

Icônes 1968 - *Les icônes dans les collections suisses*, Berne, 1968.

Inscripții Bucureşti - Inscripțiile medievale ale României. Oraşul Bucureşti, vol. I (1395-1800), Bucureşti, 1965.

Ionescu 1995-1996 - Doina Ionescu, *Considerații privind icoanele pe lemn semnate de Stan Zugravul, aflate în patrimoniul cultural hunedorean*, în *Sargetia*, XXVI/1, 1995-1996.

Ionescu 2009 - Alina Geanina Ionescu, *Icoane pe lemn şi sticlă din principalele colecții sibiene*, Sibiu, 2009.

Iorga 1902 - Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria romînilor*, vol. IV, Bucureşti, 1902.

Iorga 1906 - Nicolae Iorga, *Scrisori şi inscripții ardelene şi maramureşene*, vol. II, Bucureşti, 1906.

Medeleanu 1986 - Horia Medeleanu, *Valori de artă veche românească în colecția mănăstirii "Sfîntul Simion Stîlpnicul" din Arad-Gai*, Arad, 1986.

Meteş 1926-1928 - Ştefan Meteş, *Zugravii bisericilor române*, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania*, 1926-1928.

MOL, rola 47376 - Magyarországi Országos Levéltár, Erdélyi Országos Kormányhátósági Levéltárok, F szekció, Gubernium Transilvanicum Levéltára, Gubernium Transilvanicum in politicis, F 50, 1750 i, Országos adóösszeirás, *Tabella ad Conscriptionem Sedis Cibiniensis signanter Pagi Reschinar deserviens.*

Mureşianu 1973 - Ion B. Mureşianu, *Colecția de artă religioasă veche a Arhiepiscopiei Timişoarei şi Caransebeşului*, Timişoara, 1973.

Nagy 2008 - Nagy Márta, *A bizánci ikontól a nyugati barokkig. Tanulmányok a magyarországi görög diaszpóra egyházművészetéről*, Debrecen, 2008.

Nicolescu 1969 - Corina Nicolescu, *Lucrări de artă românească în colecțiile străine*, în *Revista Muzeelor*, VI, 1969, nr. 6.

Oana 1979 - Dragosin Oana, *Biserica „Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavril" din Săliştea (Cioara)*, în *Îndrumător Pastoral*, III, 1979.

Pârvulescu 1996 - Dorina Sabina Pârvulescu, *O ipoteză privind activitatea zugravului Stan în Banatul secolului al XVIII-lea*, în *Analele Banatului*, istorie, IV, 1996.

Pârvulescu 2001 - Dorina Sabina Pârvulescu, *Iconostasul tradițional în Banat*, Timişoara, 2001.

Pârvulescu 2003 - Dorina Sabina Pârvulescu, *Pictura bisericilor ortodoxe din Banat între secolul al XVII-lea şi deceniul trei al secolului al XIX-lea*, Timişoara, 2003.

Pârvulescu 2008 - Dorina Sabina Pârvulescu, *Un caiet de modele de zugrăvie din secolul al XVIII-lea*, Timişoara, 2008.

Podlipny 1970 - Annemarie Podlipny, *Caietul de modele al lui Stan Zugravul*, în *Revista Muzeelor*, 1970, nr. 2.

Pop 2010 - Saveta Pop, *Pictura murală exterioară a bisericii Cuvioasa Paraschiva din Răşinari*, în Avram Cristea, Jan Nicolae, *Eshatologie populară*, Alba Iulia, 2010

Popa 1969 - Mircea Popa, *Un mare artist român din veacul al XVIII-lea*, în *Tribuna*, Cluj, an XIII, nr. 4/23 ianuarie 1969, p. 7.

Porumb 1972 - Marius Porumb, *Zugravii icoanelor „Paraclisului Nou" din Şcheii Braşovului*, în *Acta Musei Napocensis*, IX, 1972.

Porumb 1976 - Marius Porumb, *Zugravi şi centre româneşti de pictură din Transilvania secolului al XVIII-lea*, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca*, XIX, 1976.

Porumb 1977 - Marius Porumb, *Zugravi de şcoală brâncovenească din Transilvania primei jumătăți a secolului al XVIII-lea*, în *Ştefan Meteş la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977.

Porumb 1995 - Marius Porumb, *Pictura exterioară din Transilvania (sec. XVIII)*, în *Ars Transsilvaniae*, V, 1995.

Porumb 1998 - Marius Porumb, *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania. Sec. XIII-XVIII*, Bucureşti, 1998.

Porumb 2003 - Marius Porumb, *Un veac de pictură românească din Transilvania. Secolul XVIII*, Bucureşti, 2003.

Porumb, Sabău 1978 - Marius Porumb, Nicolae Sabău, *Vechi inscripții româneşti din județul Mureş (sec. XV-XVIII)*, în *Marisia*, VIII, 1978.

Procopie 2006 - Maria Procopie, *Mănăstirea Tismana. Scurt studiu monografic*, atestat în muzeografie susținut în 2006.

Rustoiu 2007 - Ioana Rustoiu, *Icoanele Lazului*, Alba Iulia, 2007.

Suciu, Constantinescu 1980 - I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Timişoara, 1980.

Şematism 1900 - Şematismul veneratului cler al archidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia şi Făgăraş pre anul Domnului 1900, Blaj, 1900.

Şerbănescu 1975 - Niculae Şerbănescu, *Mînăstirea Curtea de Argeş*, ediția a II-a, Bucureşti, 1975.

Ştefănescu 1981 - I. D. Ştefănescu, *Arta feudală în Țările române. Pictura murală şi icoanele de la origini pînă în secolul al XIX-lea*, Timişoara, 1981.

Tabella individualis - Tabella individualis praestanda contributionis pro anno militari 1754/5, pagi Resinar in Sede Saxonicali Cibiniensi existentis et ad emporium primae classis Cibiniense eiusque plagam primam spectantis, Muzeul bisericesc din Răşinari.

Tatai-Baltă 1995 - Cornel Tatai-Baltă, *Un valeureuse gravure sur bois de Sandu (XVIIIe s.), conservé au Musée du Banat de Timişoara*, în *Ars Transsilvaniae*, V, 1995.

Vasiliu 1982 - Anca Vasiliu, *Pictura murală brîncovenească. Context cultural şi trăsături stilistice (I)*, în *Studii şi Cercetări de Istoria Artei*, Seria Artă Plastică, tom 29, 1982.

a

b

Fig. 1. Stan, *Maica Domnului cu Pruncul*, începutul secolului XVIII (**a**); detaliu cu semnătura autorului: „iconopiseţu Stan" (**b**); colecţia Muzeului Naţional de Artă al României, Bucureşti.

a

b

Fig. 2. Ştefan Zugravul şi Stan, *Deisis*, 1758, colecţie particulară (**a**);
detaliu cu semnătura pictorilor: „de robii lui Dumnezeu Ştefan Z[ugravul] şi Stan“ (**b**).

Fig. 3. Curtea de Argeş, inscripție cu numele zugravilor Stan şi Iacov din Răşinari.

Fig. 4. Vădeni, 1732-1733, semnături pe un perete al proscomidiarului: „Nicolea ucenic, Stan ucenic".

Fig. 5. Vădeni, 1732-1733, semnătură pe peretele nordic al naosului: „Stan ucenic".

Fig. 6. Stan Zugravul, *Deisis cu sfinți*, 1759-1760, Mănăstirea Radu-Vodă; colecția Muzeului Național de Artă al României, București.

Fig. 7. Stan Zugravul, *Adormirea Maicii Domnului*, 1767, schitul Afteia (jud. Alba); colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Alba Iulia.

Fig. 8. Stan Zugravul, *Maica Domnului cu Pruncul*, 1769; biserica „Sfinții Arhangheli", Gura Râului (jud. Sibiu).

Fig. 9. Stan Zugravul, *Deisis*, 1769;
biserica „Sfinții Arhangheli", Gura Râului (jud. Sibiu).

Fig. 10. Stan Zugravul, *Maica Domnului cu Pruncul*, 1770; biserica „Sf. Nicolae“, Curechiu (jud. Hunedoara).

Fig. 11. Stan Zugravul, *Maica Domnului cu Pruncul*, 1770; colecția Muzeului Național al Unirii, Alba Iulia.

Fig. 12. Stan Zugravul, *Cuvioasa Paraschiva*, 1770;
colecția Muzeului Național de Artă al României, Bucureşti.

Fig. 13. Stan Zugravul, *Iisus Pantocrator*, 1772;
Szerb Egyházi Múzeum, Szentendre.

Fig. 14. Stan Zugravul, epitaf, 1771, Acmariu (jud. Alba); colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Alba Iulia.

Fig. 15. Stan Zugravul, *Iisus Pantocrator*, 1770, Turdaş (jud. Hunedoara); colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie.

Fig. 16. Stan Zugravul, *Maica Domnului cu Pruncul*, 1772, Birtin (jud. Hunedoara); colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie.

Fig. 17. Stan Zugravul, *Deisis*, 1772, Birtin (jud. Hunedoara); colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie.

Fig. 18. Stan Zugravul, *Arhanghelul Mihail*, 1772, Birtin (jud. Hunedoara); colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie.

Fig. 19. Stan Zugravul, *Buna Vestire*, 1772, Birtin (jud. Hunedoara); colecția Protopopiatului Ortodox Orăştie.

Fig. 20. Stan Zugravul, *Maica Domnului cu Pruncul*, 1775; biserica „Buna Vestire“, Trestia (jud. Hunedoara).

Fig. 21. Stan Zugravul, *Maica Domnului cu Pruncul*, 1776; biserica „Sf. Treime“, Sibiel (jud. Sibiu).

Fig. 22. Stan Zugravul, *Deisis*, 1775;
biserica „Buna Vestire“, Trestia (jud. Hunedoara).

Fig. 23. Stan Zugravul, *Iisus Pantocrator*, 1793, Beriu (jud. Hunedoara); colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie.

Fig. 24. Stan Zugravul, *Sfântul Nicolae*, 1774, Banpotoc (jud. Hunedoara); colecția Protopopiatului Ortodox Orăştie.

Fig. 25. Stan Zugravul, *Sfântul Nicolae*, 1776;
biserica „Adormirea Maicii Domnului", Chimindia (jud. Hunedoara).

Fig. 26. Stan Zugravul, *Sfântul Nicolae*, 1779, Sălişte (jud. Sibiu); colecţia Protopopiatului Ortodox Sălişte.

Fig. 27. Stan Zugravul, *Sfântul Nicolae*, 1782, Galda de Sus (jud. Alba); colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Alba Iulia.

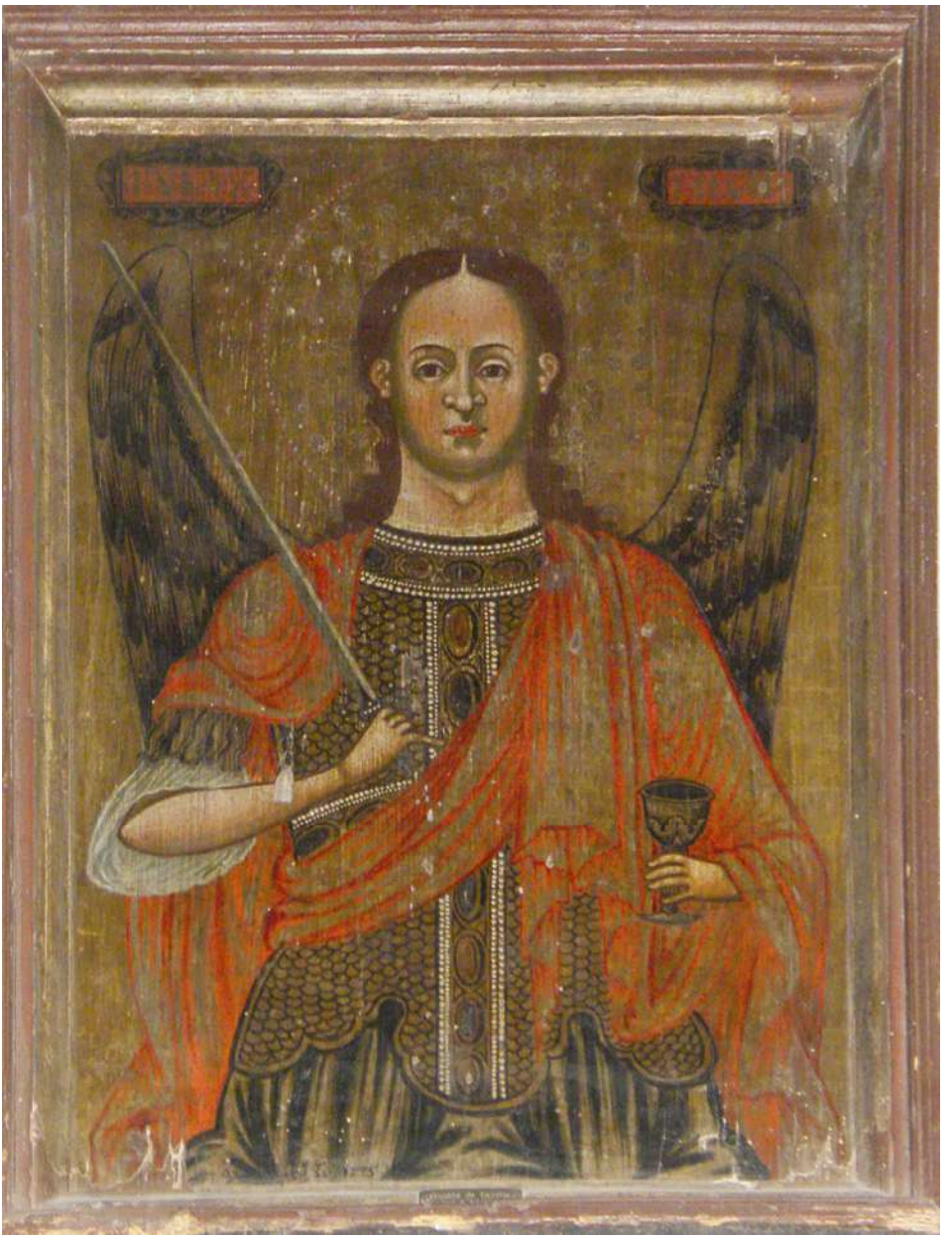

Fig. 28. Stan Zugravul, *Arhanghelul Mihail*, 1775;
biserica „Sf. Treime“, Sibiel (jud. Sibiu).

Fig. 29. Stan Zugravul, *Buna Vestire*, 1775;
biserica „Buna Vestire", Trestia (jud. Hunedoara).

Fig. 30. Stan Zugravul, *Sfânta Treime*, 1779;
biserica „Sf. Treime", Sibiel (jud. Sibiu).

Fig. 31. Stan Zugravul, *Înălțarea Domnului*, 1780, Sălişte (jud. Sibiu); colecția Protopopiatului Ortodox Sălişte.

a

Fig. 32. Stan Zugravul, Ioan Zugravul, *Prăznicar*, 1794;
ansamblu (**a**) şi detalii (**b**-e); colecţia Muzeului Naţional al Unirii, Alba Iulia.

b

c

d

e

Fig. 33. Stan Zugravul, Ioan Zugravul, *Evanghelistul Luca şi Maria Magdalena*, 1791; biserica „Sf. Maria Magdalena“, Laz (jud. Alba).

a

Fig. 34. Stan Zugravul (atribuire), cruce de mână, a doua jumătate a sec. XVIII, Stejeriș (jud. Cluj); colecția Mitropoliei Clujului, Maramureşului şi Sălajului.

b

Fig. 35. Stan Zugravul, pictură murală, 1774-1775;
biserica „Sf. Treime“, Sibiel (jud. Sibiu).

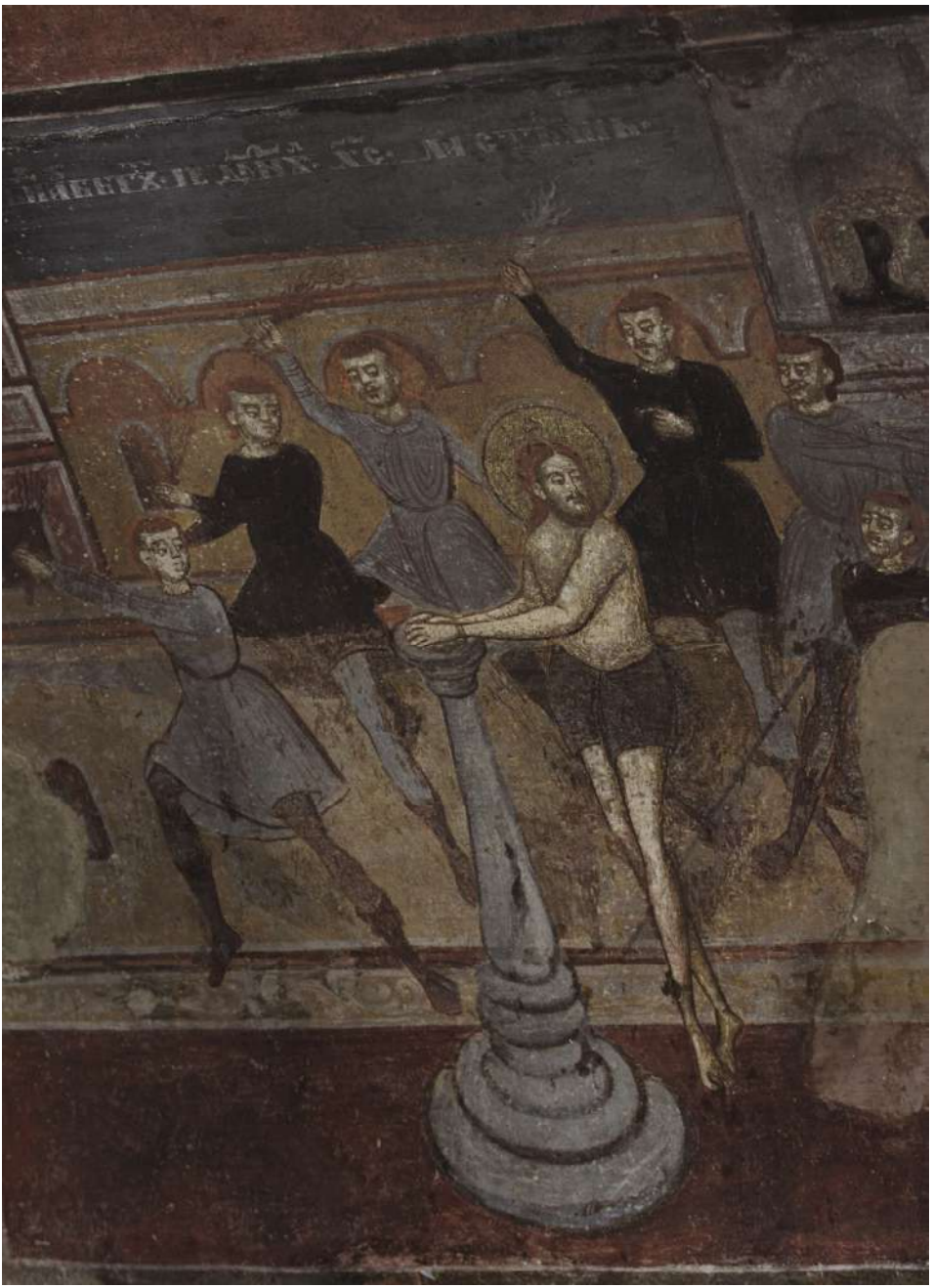

Fig. 36. Stan Zugravul, *Biciuirea lui Iisus*, 1774-1775, pictură murală; biserica „Sf. Treime“, Sibiel (jud. Sibiu).

Fig. 37. Stan Zugravul, *Iisus Emanuel*, 1774-1775, pictură murală; biserica „Sf. Treime", Sibiel (jud. Sibiu).

Fig. 38. Stan Zugravul, *Ioan Botezătorul*, 1774-1775, pictură murală; biserica „Sf. Treime", Sibiel (jud. Sibiu).

Fig. 39. Stan Zugravul, *Duminica Floriilor*, 1775, pictură murală exterioară; biserica „Sf. Treime“, Sibiel (jud. Sibiu).

Fig. 40. Stan Zugravul, *Înălțarea lui Iisus*, 1775, pictură murală exterioară; biserica „Sf. Treime", Sibiel (jud. Sibiu).

Fig. 41. Stan Zugravul, pictură murală, 1776;
biserica „Sf. Treime", Vale (jud. Sibiu).

Fig. 42. Stan Zugravul, pictură murală, 1776;
biserica „Sf. Treime“, Vale (jud. Sibiu).

Fig. 43. Stan Zugravul, scene din ciclul *Patimilor*, 1776, pictură murală; biserica „Sf. Treime“, Vale (jud. Sibiu).

Fig. 44. Stan Zugravul, *Maica Domnului Platytera*, 1776, pictură murală; biserica „Sf. Treime“, Vale (jud. Sibiu).

Fig. 45. Stan Zugravul, *Gura Iadului*, 1781-1782, pictură murală; biserica „Cuvioasa Paraschiva", Mesentea (jud. Alba).

Fig. 46. Stan Zugravul, *Pescuitul miraculos*, 1781-1782, pictură murală; biserica „Cuvioasa Paraschiva“, Mesentea (jud. Alba).

Fig. 47. Stan Zugravul, *Jertfa lui Avraam*, 1781-1782, pictură murală; biserica „Cuvioasa Paraschiva", Mesentea (jud. Alba).

Fig. 48. Stan Zugravul, pictura tâmplei, 1781-1782;
biserica „Cuvioasa Paraschiva“, Mesentea (jud. Alba).

Fig. 49. Stan Zugravul, Ioan Zugravul, pictură murală, 1790; biserica „Buna Vestire“, Cristian (jud. Sibiu).

Fig. 50. Stan Zugravul, Ioan Zugravul, pictură murală, 1790; biserica „Buna Vestire“, Cristian (jud. Sibiu).

a

b

Fig. 51. Inscripția de la proscomidiarul bisericii din Deal (jud. Alba):

„† Acest oltari au plătit Popa Vasilie, Popa Ioan, Popa Dumitru, Popa Petru, Popa Achim, Popa Ioan, Avram [...], [Nicol]ae Bogdan, Toma Bogdan, Ion Avram, Ion Radu, Cozma Bădilă, Avram Bădilă, Toma Pătru, Ion Bodea, Savu Bodea, Dumitru Bodea [...]ihu [?], Nicolae Cioca, Marian Popa, Ion Radu, Matei Cioca, Ilie Dancu, Gligor Roșca, Constandin Dancu, Ilie Nedelcu [?], Nicolae Stan, Pătru Aioanei [?], Ananie Bogdan, Bucur Bogdan, Savu Pătru, Vasilie Dancu, Vasilie Negrea, Vasilie Budreală, Precup Cioca, Filip Fechetă, Cozma Stan, Toma Cioca, Ion Coman, [...]eo [?] Cioca, Bucur Şchiopu. Anul 1789 [cu cifre şi slove]. Stan Popovici zug[rav], Ianăş Covaci zug[rav]“ (**a**);

detaliu cu semnătura zugravilor (**b**).

Fig. 52. Ioan Zugravul, *Maica Domnului cu Pruncul*, Muzeul „Prima Şcoală Românească", Şcheii Braşovului. În dreapta, pe mantia Maicii, inscripţia cu numele pictorului: „Ioan Zug[rav] din Orăştie. Dumnezeu să-l erte. 1792 [cu cifre şi slove] [...] Popa Ioan [...] Şugag". În stânga, inscripţia cu numele donatorului: „Această icoană [...] Dumitru, ca să le fie în veaci [...]".

Fig. 53. Ioan din Poiana, *Înălţarea Domnului*, 1803, Petrila-Câmpa (jud. Hunedoara); colecţia Protopopiatului Ortodox Orăştie.

Fig. 54. Vasile Munteanu din Sălişte, *Schimbarea la Față*, cca 1808, Cărpiniş (jud. Alba); colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Alba Iulia.

Fig. 55. Vasile Munteanu din Sălişte, *Sfântul Evanghelist Luca*, 1805, pictură murală; biserica „Adormirea Maicii Domnului", Cărpiniş (jud. Alba).